

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М. І. ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ»

ЦИМБАЛЮК ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК: 336:338.244.47]-021.321(477)

**ФІСКАЛЬНИЙ ПРОСТІР ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ
В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність

08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка;

08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора економічних наук

Львів–2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
ПАВЛІХА Наталія Володимирівна,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки
України, професор кафедри міжнародних
економічних відносин та управління проектами.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
МЕЛЬНИК Віктор Миколайович,
Державна освітня установа «Навчально-
методичний центр з питань якості освіти»
Державної служби якості освіти України,
директор;

доктор економічних наук, професор
ЗАБЛОДСЬКА Інна Володимирівна,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В. К. Макутова НАН України»,
завідувач відділу проблем міжрегіонального
співробітництва;

доктор економічних наук, професор
ПШИК Богдан Іванович,
Університет банківської справи
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри фінансового консалтингу
та банківництва.

Захист відбудеться 29 квітня 2021 року об 11 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.154.01 в ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4 та на сайті <http://ird.gov.ua>.

Автореферат розісланий 26 березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

П. В. Жук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реформа фінансово-бюджетної системи орієнтована на децентралізацію, що активно впроваджується в Україні останніми роками та відображає загальносвітові тенденції у визначенні пріоритетів й напрямків розвитку країн і регіонів, заклала базис для формування самодостатніх, фінансово незалежних територіальних громад. За цих умов посилюється роль органів місцевого самоврядування (ОМС), на які покладено повноваження щодо управління, наповнення та зміцнення фінансової бази регіону. Формуючи місцеві бюджети ОМС структурують фінансовий ресурс і визначають основні напрямки розвитку регіону, що повинні узгоджуватись із стратегією розвитку країни та забезпечувати задоволення потреб населення, підвищувати рівень його добробуту.

У відповідності до прийнятої в ЄС стратегії сталого, всеохоплюючого та розумного зростання інклюзивний вектор визнаний одним із пріоритетних. Він спрямований на посилення соціального включення усіх прошарків суспільства до процесів розвитку та продуктивної діяльності, забезпечення рівних можливостей для суб'єктів економіки, справедливий розподіл отриманих у результаті соціально-економічного піднесення благ і підвищення загального рівня добробуту населення.

Невід'ємною умовою досягнення перспектив інклюзивного зростання в регіонах постає оновлене бачення системи місцевого управління та фінансова децентралізація, яка полягає в передачі фінансових ресурсів і відповідальності за здійснення видаткових повноважень від центральних органів влади на місцевий рівень, сприяє розширенню фіскального простору регіонів. Ці зміни покликані забезпечити підвищення фінансової спроможності громад, автономність ОМС у прийнятті управлінських рішень щодо формування й використання місцевих бюджетів, збільшення фіскальних можливостей регіонів задля досягнення цілей інклюзивного розвитку.

Однак, незважаючи на позитивний ефект передачі повноважень на місця, цей процес супроводжується низкою проблем, пов'язаних із нераціональним розподілом наявних у регіонах ресурсів, відсутністю чітко визначених пріоритетів соціально-економічного розвитку, неефективним використанням фіскального потенціалу регіонів і необхідністю активізації ендегенних факторів зростання. Їх вирішення потребує перегляду сучасного бачення розвитку регіонів України з його орієнтацією на вектор інклюзивного зростання та визначення засад формування фіскального простору в умовах фінансової децентралізації. З огляду на це, проблема розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації є актуальною як у теоретичному, так і в практичному аспектах й обумовлює необхідність її наукового обґрунтування.

Теоретико-методологічні та прикладні положення регіонального розвитку й інклюзивного зростання дослідили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як А. Базиліук, З. Варналій, Н. Васильєва, Н. Гавкалова, М. Долішній, С. Дорогунцов, Я. Жаліло, Т. Желюк, І. Заблодська, Л. Ковальська, В. Кравців, В. Медвідь, М. Мельник, Н. Павліха, В. Павлов, Л. Петкова, С. Шульц та ін.

Проблематику фіскальної політики та фінансової децентралізації відображено у працях таких науковців, як М. Бадида, Н. Бикидарова, Л. Валігура, І. Вахович, Г. Возняк, О. Євтух, О. Іванова, С. Іщук, Б. Карпінський, О. Кириленко, І. Лук'яненко, І. Луніна, Н. Мамонтова, М. Карлін, Є. Кузькін, А. Крисоватий, І. Майбуров, В. Опарін, Б. Пшик, Т. Сало, І. Сторонянська, О. Тулай та ін. Водночас, попри значний обсяг наукових публікацій із цієї тематики, залишаються недостатньо обґрунтованими теоретико-методологічні та практичні засади формування й розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації. Наведені положення зумовили актуальність, науково-практичну цінність дисертаційної роботи, основні цілі та завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Основні результати дисертаційної роботи отримано в процесі безпосередньої участі здобувача у виконанні науково-дослідної діяльності кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Зокрема, під час виконання науково-дослідної роботи «Трансформація зовнішньоекономічної діяльності України в умовах реалізації європейського вибору», а також держбюджетних тем «Єврорегіон „Буг”: передумови та стратегічні пріоритети сталого просторового розвитку» (державний реєстраційний номер 0109U000580), у межах яких дисертантом було систематизовано методи управління розвитком для забезпечення сталого просторового розвитку; «Єврорегіон „Буг”: ринкова трансформація в умовах міжрегіональної інтеграції» (державний реєстраційний номер 0111U002147) – обґрунтовано концептуальні засади управління розвитком регіону в умовах фінансової децентралізації; «Регіональні ринки в умовах європейської інтеграції: механізми конкуренції та конвергенції» (державний реєстраційний номер 0118U001094) – розроблено механізм саморозвитку регіону в умовах фінансової децентралізації; «Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання» (державний реєстраційний номер 0120U102632) – розкрито сучасну парадигму розширення фіскального простору в умовах фінансової децентралізації та розроблено організаційно-економічний підхід до фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи – обґрунтування теоретико-методологічних основ дослідження фіскального простору інклюзивного розвитку регіону та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо його розширення в умовах фінансової децентралізації.

З огляду на окреслену мету та логіку дослідження у роботі поставлені й вирішені такі завдання:

- здійснити компаративний аналіз теорій регіонального розвитку та обґрунтувати теоретичний базис концепції інклюзивного зростання;
- розкрити сутність і складові фіскального простору інклюзивного розвитку регіону;
- охарактеризувати фінансову децентралізацію як умову розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону;

- сформувати методологічний базис пізнання фіскального простору інклюзивного розвитку регіону;
- розкрити концептуальні засади інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації;
- вдосконалити методичні підходи до оцінки фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації;
- проаналізувати фіскальний простір регіону за показниками доходів місцевих бюджетів;
- розкрити динаміку витрат місцевих бюджетів як детермінанти фіскального простору регіонів;
- провести діагностику параметрів податкового потенціалу регіонів;
- здійснити оцінку фінансової децентралізації як умови розширення фіскального простору регіонів;
- висвітлити сучасні реалії та здійснити оцінку рівня і динаміки інклюзивного розвитку регіонів в умовах фінансової децентралізації;
- провести аналіз фінансової спроможності регіонів і визначити проблеми щодо фінансового забезпечення їх інклюзивного розвитку в умовах децентралізації;
- здійснити моделювання залежності інклюзивного розвитку регіону від параметрів фіскального простору в умовах фінансової децентралізації;
- обґрунтувати напрями розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону;
- розкрити організаційно-економічний механізм фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації;
- навести рекомендації щодо мінімізації негативного впливу мегатрендів на розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіонів у стратегічній перспективі.

Об'єкт дослідження – процеси формування та розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади та практичні аспекти розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації.

Методи дослідження. Методологічні засади фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації ґрунтуються на фундаментальних положеннях економічної теорії та політекономії, класичних і сучасних теоріях регіонального розвитку й інклюзивного зростання, теорії місцевих фінансів тощо. Розроблення теоретико-методологічних і прикладних засад розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону здійснювалося на основі просторового та системного підходів, які дали змогу комплексно розглянути процес інклюзивного розвитку регіону як цілісної системи взаємопов'язаних і взаємодіючих компонентів з урахуванням впливу фінансової децентралізації.

У процесі дослідження при виконанні поставлених завдань використано загальноприйняті в економічній науці методи: діалектичний, пізнання, системний та логіко-структурний підходи, методи дедукції та індукції – при дослідженні генезису теорії інклюзивного розвитку регіону (п. 1.1), а також при

розкритті сутності й складових фіскального простору інклюзивного розвитку регіонів (п. 1.2); діалектичний, пізнання, історико-логічний, систематизації та аналогії – для дослідження фінансової децентралізації як умови розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону (п. 1.3); методи системного аналізу, синтезу та узагальнення – у процесі розкриття методологічних засад розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіонів в умовах фінансової децентралізації (п. 2.1, 2.2, 2.3); статистичний та графічний – для дослідження фіскального простору регіону за показниками доходів місцевих бюджетів, динаміки витрат, діагностики податкового потенціалу регіонів і розкриття тенденцій інклюзивного розвитку регіонів під впливом фінансової децентралізації (п. 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 4.2); статистичний та інтегрального аналізу – при проведенні оцінки параметрів фіскального простору регіонів (п. 3.3); економіко-математичний та інтегрального аналізу – для діагностики фіскального простору інклюзивного розвитку регіонів в умовах фінансової децентралізації (п. 3.4); моделювання та кореляційно-регресійного аналізу – для обґрунтування залежності інклюзивного розвитку регіону від параметрів фіскального простору в умовах фінансової децентралізації (п. 4.3); стратегічного аналізу та системного узагальнення – при визначенні напрямів розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону, обґрунтуванні організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації та рекомендацій щодо мінімізації негативного впливу мегатрендів на розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіонів у стратегічній перспективі (п. 5.1, 5.2, 5.3).

Інформаційну базу дослідження формують законодавчі і нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, інформаційні матеріали, опубліковані в періодичних виданнях; офіційні матеріали Міністерства фінансів України; річні звіти про виконання бюджету Державної казначейської служби України; статистичні дані Державної служби статистики України; наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, у яких висвітлено фундаментальні положення про регіональний розвиток й процеси фінансової децентралізації; електронні ресурси, представлені в мережі Інтернет; результати власних досліджень здобувача, аналітичні розрахунки, виконані в процесі дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів й особистий внесок дисертанта, що визначають її новизну та виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

– розроблено концепцію інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації, що передбачає досягнення цілей та завдань соціально-економічного зростання просторової системи шляхом максимального включення суб'єктів економіки до процесів розвитку та суспільно корисної діяльності, створення рівних умов для особистісного розвитку, забезпечення справедливого розподілу отриманих благ на основі використання можливостей фінансової децентралізації щодо розширення фіскального простору регіону для активізації складових інклюзивного розвитку (економічного зростання,

соціальної стабільності, формування інклюзивної інфраструктури), синергетичний ефект від взаємодії яких дозволяє досягнути підвищення рівня добробуту населення (08.00.05; 08.00.08);

– обґрунтовано методологічні засади дослідження фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації, в основу яких покладено теоретичну концептуалізацію інклюзивного розвитку регіону та його фінансового забезпечення; наукову ідентифікацію сутності фіскального простору; визначення векторів розширення фіскального простору й напрямків активізації інклюзивного розвитку регіону. Це дає можливість сформувати нове наукове бачення об'єкту дослідження, як середовища взаємодії між економічними суб'єктами та ОМС в межах окремого регіону, що надає їм можливості акумулювання та нарощення фінансових ресурсів задля досягнення цілей інклюзивного розвитку, обсяг яких визначається параметрами фіскального простору регіону (механізмами фіскальної політики, бюджетним устроєм і структурою бюджетної системи, а також величиною податкового потенціалу території) та перспективами його розширення за умов фінансової децентралізації (08.00.05; 08.00.08);

– розроблено організаційно-економічний механізм фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації, що передбачає взаємоузгоджені дії суб'єктів відносин системи формування місцевих фінансових ресурсів, щодо ефективного використання потенційних джерел фінансування за рахунок міжнародних організацій та іноземних країн; внутрішніх ресурсів держави й формування власних доходів і ресурсів регіону, що надходять у розпорядження ОТГ, розподіл яких здійснюється через інклюзивні інститути регіонального розвитку на основі програмно-цільового, гендерно-орієнтованого та партиципаторного бюджетування. Запропонований підхід передбачає дотримання принципів самодостатності; субсидіарності; самоуправління; самоорганізації; інклюзивності; самофінансування; співорганізації, ко-еволюції та пріоритетів інклюзивного зростання економічної, соціальної та інфраструктурної сфер, що забезпечить якісно новий рівень управління й самоорганізації діяльності громад регіону на основі перманентної взаємодії органів державного управління, місцевого самоврядування, бізнесу та населення (08.00.05; 08.00.08);

– розроблено науковий підхід щодо обґрунтування напрямів розширення фіскального простору інклюзивного розвитку, в основу якого покладено позиціонування регіонів на матриці стратегічних пріоритетів відповідно до рівня інклюзивного розвитку регіону та інтегрального показника фіскального простору. Застосування запропонованого підходу дало змогу виявити та систематизувати проблеми, що стримують розширення фіскального простору й створюють дисбаланси інклюзивного розвитку регіонів, нівелюючи можливості надані проведеною реформою фінансової децентралізації, а також обґрунтувати основні стратегічні орієнтири регіонального розвитку, що оптимізують параметри фіскального простору та інклюзивний розвиток регіону за умов фінансової децентралізації (08.00.05, 08.00.08);

удосконалено:

– концептуальне бачення сутності фінансової децентралізації, що на відміну традиційного її трактування як процесу передачі повноважень від державних органів влади на місцевий рівень щодо формування й використання фінансових ресурсів, доповнене врахуванням можливості акумулювання на регіональному рівні коштів, які надходять із державного бюджету під реалізацію програм розвитку, від міжнародних організацій як грантове фінансування, власних коштів місцевих бюджетів (у т. ч. податкових надходжень), внесків громадян і суб'єктів господарювання, зацікавлених у активізації інклюзивного розвитку регіону, а також акцентується увага на активній участі населення у розподілі фінансових ресурсів на задоволення потреб регіону та підвищення добробуту. Це дало можливість визначити місце фінансової децентралізації серед суміжних понять і обґрунтування її значення для розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону (08.00.08);

– механізм інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації, в основу якого, на відміну від існуючих, покладено формування інтегрованої, відкритої, динамічної, адаптивної системи взаємодії економічних, нормативно-правових і організаційно-інституційних методів, важелів й інструментів активізації локальних спільнот задля переходу на засади саморозвитку регіону, що здійснюється із врахуванням пріоритетів інклюзивного розвитку та орієнтирів фінансової децентралізації щодо посилення мотивації місцевих органів самоврядування до фокусування на ендогенних активах (08.00.05);

– методичний підхід до оцінки фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації, що охоплює послідовну реалізацію етапів її проведення: аналіз розширення фіскального простору регіонів за умов фінансової децентралізації в Україні на основі визначення рівня фінансової децентралізації за доходами та видатками місцевих бюджетів і діагностики параметрів фіскального простору регіону; оцінювання інклюзивного розвитку регіонів в умовах фінансової децентралізації за інтегральними показниками (економічного зростання, соціальної стабільності, розвитку інклюзивної інфраструктури) та рейтинговою оцінкою фінансової спроможності ОТГ; визначення впливу розширення фіскального простору за умов фінансової децентралізації на інклюзивний розвиток регіону та формування матриці стратегічних пріоритетів задля наукового обґрунтування напрямів розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону (08.00.05; 08.00.08);

– науковий підхід до кількісного аналізу ключових факторів впливу на інклюзивний розвиток регіону, який, на відміну від наявних, передбачає: комплексне застосування економетричного інструментарію оцінки рівня кореляції та побудови регресійної моделі, що уможливорює кількісне визначення впливу інтегральних параметрів фіскального простору за доходами, витратами й податковим потенціалом на інклюзивний розвиток регіону, а також емпіричне встановлення переваг і ризиків фінансової децентралізації, врахування яких сприятиме усуненню негативних наслідків реформи фінансової системи для досягнення цілей інклюзивного розвитку (08.00.05; 08.00.08);

дістало подальший розвиток:

– компаративний аналіз теорій регіонального розвитку, що в доповнення до наявних досліджень, дало можливість розкрити науковий базис інклюзивного підходу до соціально-економічного зростання та обґрунтувати визначення поняття «інклюзивний розвиток регіону» як процесу досягнення комплексних якісних і кількісних змін просторової системи, на основі розвитку економічної сфери шляхом збільшення ступеня залучення суб'єктів економіки до суспільно корисної діяльності, формування доступної інфраструктури регіону задля створення рівних можливостей особистісного розвитку та забезпечення справедливого розподілу отриманих результатів, що виступає передумовою соціального піднесення, зниження рівня диференціації населення й підвищення його добробуту (08.00.05);

– періодизація процесу формування передумов розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону, що, у доповнення до існуючих досліджень, дало можливість виокремити етапи проведення фінансової децентралізації: перший етап – започаткування політики децентралізації (1991–2000 рр.); другий – посилення процесів централізації державних фінансів та згортання фіскального простору регіонів (2001–2010 рр.); третій – відсутність умов для реалізації фінансової децентралізації (2010–2014 рр.); четвертий – активізація фінансової реформи та розширення фіскального простору регіонів (з 2015 року). Це дає змогу розкрити ключові зміни у системі фінансових відносин країни та її регіонів і сформулювати системне бачення процесів фінансової децентралізації, які характеризуються відсутністю плановірності, послідовності, переважанням передачі видаткових повноважень над децентралізацією доходів (08.00.05; 08.00.08);

– науково-методичний підхід до оцінювання фіскального простору регіону, який, на відміну від існуючих, передбачає аналіз показників доходів, витрат і податкового потенціалу, як детермінант його формування й розширення за умов фінансової децентралізації, що обумовлюють можливості ОМС акумулювати певний обсяг фінансових ресурсів, визначають їх видаткові повноваження. Це дає можливість розподілити регіони за секторами відповідно до рівня децентралізації та економічного розвитку для обґрунтування перспектив досягнення економічних цілей інклюзивного зростання (08.00.08);

– діагностика фінансової децентралізації як умови розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону, що, на відміну від існуючих, передбачає розрахунок інтегрального й часткових показників децентралізації доходів і видатків, аналіз та співставлення яких дозволяє визначити особливості проведення реформи фінансової системи, оцінити інтенсивність децентралізації у фінансових відносин щодо акумулювання та перерозподілу фінансових ресурсів та розширення можливостей регіону у досягненні перспектив інклюзивного зростання (08.00.08);

– науково-методичний підхід до аналізу інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації який, на відміну від існуючих, полягає у комплексному використанні методів інтегрального аналізу та рейтингування із застосуванням системи оціночних показників, які характеризують просторову систему на регіональному та локальному рівнях. Це дало змогу оцінити інклюзивний розвиток за інтегральними індексами економічного зростання, соціальної стабільності й інклюзивної інфраструктури та визначити вплив децентралізації на формування фінансової спроможності регіону (08.00.05);

– науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення оподаткування інтернет-діяльності; застосування прогресивної шкали ПДФО; посилення ролі екологічних платежів, у відповідь на виявлені домінуючі тенденції, якими є впровадження нових технологій, автоматизація та диджиталізація; демографічні зміни, що характеризуються рівнем старіння населення, міграційними процесами й урбанізацією; загострення екологічних проблем. Це дозволить адаптувати регіональні фінансові системи до впливу мегатрендів на фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону та усунути загрози уповільнення інклюзивного зростання (08.00.08).

Практичне значення полягає в тому, що основні положення, викладені в дисертації, доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій щодо розширення фіскального простору в умовах фінансової децентралізації задля забезпечення інклюзивного розвитку регіону.

Результати дослідження, отримані в процесі виконання дисертації, підтверджено довідками про впровадження в роботу органів державного та регіонального управління, місцевого самоврядування: Комітету Верховної Ради України з питань податкової та митної політики (№ 654/03-13/2-19 від 11.11.2019 р.); Департаменту економіки та європейської інтеграції Волинської обласної державної адміністрації (№ 654/03-13/2-19 від 28.10.2019 р.); Департаменту соціальної політики Луцької міської ради (№ 11.2-8.4/5433/2019 від 26.11.2019 р.); Боратинської сільської ради Луцького району Волинської області (№ 652/2-19 від 25.11.2019 р.); Громадської організації «Волинська агенція із залучення інвестицій» (№ 38/19-48 від 12.07.2019 р.); Товариства з обмеженою відповідальністю «ОЇ ОО Е-А-Т» (№ 78/19 від 20.05.2019 р.); Товариства з обмеженою відповідальністю «Енсол Україна» (№ 27/1-1 від 17.12.2018 р.).

Основні теоретичні висновки, науково-практичні рекомендації проведеного дослідження, впроваджено у навчальний процес Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки під час розробки навчально-методичних матеріалів і викладання дисциплін «Регіональна економіка», «Місцеві фінанси», «Бюджетна система», «Податкова система», «Міжбюджетні відносини», а також у керівництві студентськими науково-дослідними роботами (довідка № 03-28/01/3092 від 25.11.2019 р.).

Теоретико-методологічні та практичні рекомендації дисертаційної роботи можуть бути використані для прийняття рішень керівниками й спеціалістами, органами державного та регіонального управління, місцевого самоврядування, фінансових органів місцевого самоврядування та місцевих фінансових органів у системі виконавчої влади для опрацювання напрямів розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації.

Особистий внесок здобувача полягає в розробленні теоретичних і методологічних основ розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації. Наукові положення, розробки, висновки, які виносяться на захист, одержані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні результати, положення та висновки дослідження обговорено й схвалено на 22 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, серед яких: Динаміка та сучасна наука 2010–2010 (Софія, 2010); Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи

(Одеса, 2015); Trends of modern science (Sheffield, 2016), Сучасні економічні, соціальні та екологічні детермінанти активізації розвитку країни та її регіонів (Ужгород, 2017); Інновації в управлінні соціально-економічним розвитком (Харків, 2018); Стратегії та інновації: актуальні управлінські практики (Кривий Ріг, 2018); Актуальні питання публічного управління та адміністрування в контексті реалізації адміністративної реформи (Умань, 2018); Сучасні тренди міжнародних економічних відносин & Управління проектами Європейського Союзу (Луцьк, 2018); Сучасні кризові явища в економіці та проблеми облікового, контрольного та аналітичного забезпечення управління підприємством (Луцьк, 2018); Становлення механізму публічного управління розвитком сільських територій як пріоритет державної політики децентралізації (Житомир, 2018); Децентралізація влади, проведення реформ в Україні. Сучасний стан та проблеми підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад (Рівне, 2018); Розвиток територіальних громад в умовах децентралізації: правові, економічні та соціальні аспекти (Миколаїв, 2018); Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика (Луцьк, 2010–2019).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 71 наукову працю: 10 монографій, з них одна одноосібна; 31 статтю у наукових фахових виданнях України, у т. ч. 14 – у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз (із них 3 індексуються у наукометричних базах Scopus та Web of Science); 5 статей у наукових періодичних виданнях інших держав (з них одна індексується у наукометричних базах Scopus та Web of Science); 22 публікації апробаційного характеру і три публікації, що додатково відображають наукові результати дослідження. Загальний обсяг публікацій 74,3 друк.арк., із яких 64,91 друк. арк. належать особисто автору. Публікації відображають результати досліджень за усіма розділами.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний текст дослідження становить 406 сторінок. Робота містить 50 таблиць, 82 рисунки, 29 формул і 22 додатки. Список використаних джерел охоплює 403 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, відображено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, їх апробацію й особистий внесок здобувача.

У першому розділі роботи «**Теоретична концептуалізація фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації**» розкрито теоретичні основи інклюзивного розвитку регіону, обґрунтовано сутність і складові фіскального простору інклюзивного розвитку регіону, визначено особливості фінансової децентралізації як умови його розширення.

Узагальнення наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних учених дало підставу визначити розвиток регіону як процес досягнення комплексних якісних і кількісних змін економічних, соціальних, екологічних характеристик просторової системи, що відбувається внаслідок цілеспрямованого впливу на сукупність адміністративно-територіальних одиниць базового рівня задля підвищення добробуту та якості життя населення. На відміну від існуючих підходів, таке трактування акцентує увагу на цільовій спрямованості комплексу

заходів у різних сферах життєдіяльності людини та досягненні конкретних результатів від запланованих трансформацій регіону як відкритої системи, а основним орієнтиром виступає максимальне задоволення потреб його жителів.

Компаративний аналіз і систематизація теорій регіонального розвитку та зародження концепції інклюзивного зростання дали можливість виокремити періоди розвитку наукових течій, які заклали теоретичний фундамент інклюзивного бачення регіонального зростання, розкрити науковий базис інклюзивного підходу до соціально-економічного піднесення та здійснити схематично-наглядний опис генезису теорії інклюзивного розвитку регіону.

Обґрунтовано визначення поняття «інклюзивний розвиток регіону» як процесу досягнення комплексних якісних і кількісних змін просторової системи, на основі розвитку економічної сфери шляхом збільшення ступеня залучення суб'єктів економіки до суспільно корисної діяльності, формування доступної інфраструктури регіону задля створення рівних можливостей особистісного розвитку та забезпечення справедливого розподілу отриманих результатів, що виступає передумовою соціального піднесення, зниження рівня диференціації населення й підвищення рівня його добробуту.

У роботі доведено необхідність подальшого дослідження теоретичних та інституційних засад інклюзивного розвитку регіону з огляду на реалізацію політики децентралізації влади та необхідності відповідного фінансового забезпечення цих процесів шляхом розширення фіскального простору.

На основі систематизації та критичного аналізу різносторонніх наукових підходів до визначення економічного змісту фіскального простору регіону побудовано тривимірну модель і запропоновано трактування цієї дефініції, як середовища взаємодії між економічними суб'єктами та ОМС стосовно перерозподілу фінансових ресурсів регіону, детермінантами формування та розширення якого є: орієнтири та механізми фіскальної політики (обумовлюють можливості ОМС акумулювати певний обсяг фінансових ресурсів, достатній для забезпечення потреб регіону); бюджетний устрій і структура бюджетної системи (визначають видаткові повноваження ОМС адміністративно-територіальних одиниць в межах регіону); величина податкового потенціалу території (рис. 1).

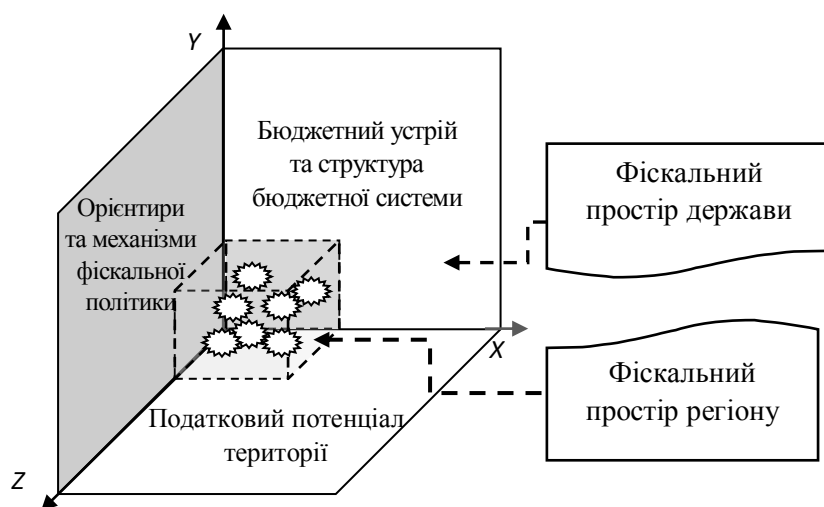

Рис. 1. Тривимірна модель фіскального простору регіону
Джерело: розроблено автором

Здійснено наукову ідентифікацію поняття «фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону», як середовища взаємодії між економічними суб'єктами та ОМС у межах окремого регіону. Доведено, що вплив фіскального простору на реалізацію концепції інклюзивного розвитку регіонів проявляється через виявлення резервів збільшення доходів місцевих бюджетів і посилення видатків на досягнення визначених інклюзивно-орієнтованих цілей, що надає їм можливість акумулювання та нарощення фінансових ресурсів задля досягнення цілей інклюзивного розвитку. Фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону обумовлює можливості ОМС адміністративно-територіальних одиниць в межах окремого регіону забезпечити економічне зростання, формування інклюзивної інфраструктури та соціальне піднесення.

Ретроспективний аналіз еволюції ідей децентралізації у світі дозволив визначити місце фінансової децентралізації серед суміжних понять та обґрунтувати її значення для розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону, забезпечення ефективного функціонування ОМС і розпорядження належними фінансовими ресурсами в Україні. Обґрунтовано, що фінансова децентралізація, порівняно з бюджетною та фіскальною, виступає більш ширшим поняттям, охоплюючи усю систему фінансової взаємодії між державою та ОМС.

На основі розкриття ролі та значення фінансової децентралізації встановлено, що вона дає змогу забезпечити фінансову самостійність місцевого самоврядування у вирішенні власних самоврядних функцій і задоволення інтересів населення відповідної території, стимулює максимальне його залучення до процесів соціально-економічного розвитку. На практиці фінансова децентралізація може сприяти розширенню, згортанню або стабілізації фіскального простору інклюзивного розвитку регіону.

У другому розділі роботи **«Методологічні засади розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації»** розроблено методологічний базис пізнання фіскального простору інклюзивного розвитку регіону, обґрунтовано концептуальні засади інклюзивного розвитку регіону; удосконалено методичні підходи до оцінки фіскального простору та його впливу на інклюзивний розвиток регіону.

Обґрунтовано методологічні засади дослідження фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації, в основу яких покладено теоретичну концептуалізацію інклюзивного розвитку регіону та його фінансового забезпечення; наукову ідентифікацію сутності фіскального простору; визначення векторів розширення фіскального простору й напрямків активізації інклюзивного розвитку регіону. Пізнання фіскального простору інклюзивного розвитку регіону, як складної надбудови фінансових взаємозв'язків у процесі забезпечення інклюзивного зростання, запропоновано здійснювати із застосуванням системного, просторового та комплексного підходів. Визначено, що практичне втілення методології пізнання фіскального простору інклюзивного розвитку регіону полягає у визначенні оптимальних параметрів просторового розвитку, напрямків трансформації фінансових відносин у процесі децентралізації та пошуку додаткових джерел ресурсів задля досягнення стратегічних цілей інклюзивного зростання.

У роботі визначено, що здатність фіскального простору забезпечити інклюзивний розвиток полягає в можливості створення у регіоні доступної соціальної інфраструктури, запровадження програм стимулювання економічної активності для бізнесу, формування сприятливого інвестиційного середовища, залучення громадських організацій до обговорення програм інклюзивного зростання тощо. Досягнути зазначених перспектив можливо лише за умов налагодження тісної співпраці між органами державної влади, місцевого самоврядування та суб'єктами економічної діяльності.

Необхідною умовою досягнення цілей інклюзивного розвитку регіону є наявність достатніх фінансових ресурсів, прав та повноважень місцевих органів самоврядування, відповідно до чого фінансова децентралізація набуває виключного значення.

Встановлено, що в умовах фінансової децентралізації та необхідності переходу до інклюзивного розвитку існує нагальна потреба у переосмисленні концепції розвитку регіонів. Імперативом зазначених трансформацій є здійснення оптимального розподілу додаткових фінансових ресурсів, отриманих у результаті використання можливостей проведеної фінансової децентралізації, що сприятиме активному регіональному розвитку. Сукупність означених фактів дала змогу розробити концепцію інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації (рис. 2). Згідно із запропонованим науково-практичним підходом концепція інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації орієнтована на розширення фіскального простору та досягнення перспектив інклюзивного розвитку, що є вимогою часу.

Детермінантами інклюзивного розвитку регіону визначено економічне зростання, що досягається шляхом максимального залучення населення до суспільно корисної діяльності; соціальну стабільність – забезпечення справедливого розподілу отриманих благ; інклюзивну інфраструктуру – створення рівних можливостей для особистісного розвитку. Вони у своїй взаємодії створюють синергетичний ефект досягнення цілей інклюзивного розвитку, квінтесенцією чого є зростання рівня добробуту населення.

Забезпечення інклюзивного розвитку регіону безпосередньо пов'язане з удосконаленням методів і механізмів управління його господарською діяльністю, зростанням рівня економічної активності населення, посиленням інноваційної діяльності та підвищенням конкурентоспроможності регіону загалом, в контексті чого у роботі запропоновано механізм інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації. Комплексність механізму інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації забезпечується поєднанням й одночасною дією економічного, нормативно-правового та організаційно-інституційного механізмів і відповідних їм методів, важелів та інструментів, вибір яких здійснюється із врахуванням пріоритетів інклюзивного розвитку. Запропонований механізм дає можливість посилити ендогенну складову у досягненні цілей інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації.

Рис. 2. Концепція інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації

Джерело: розроблено автором

Для реалізації концепції інклюзивного розвитку регіону важливим є здійснення достовірної оцінки параметрів фіскального простору та рівня фінансової децентралізації місцевих бюджетів, що дає можливість встановити наскільки ефективно використовуються самоврядуванням можливості надані реформою для посилення їх фінансової незалежності й самодостатності (рис. 3).

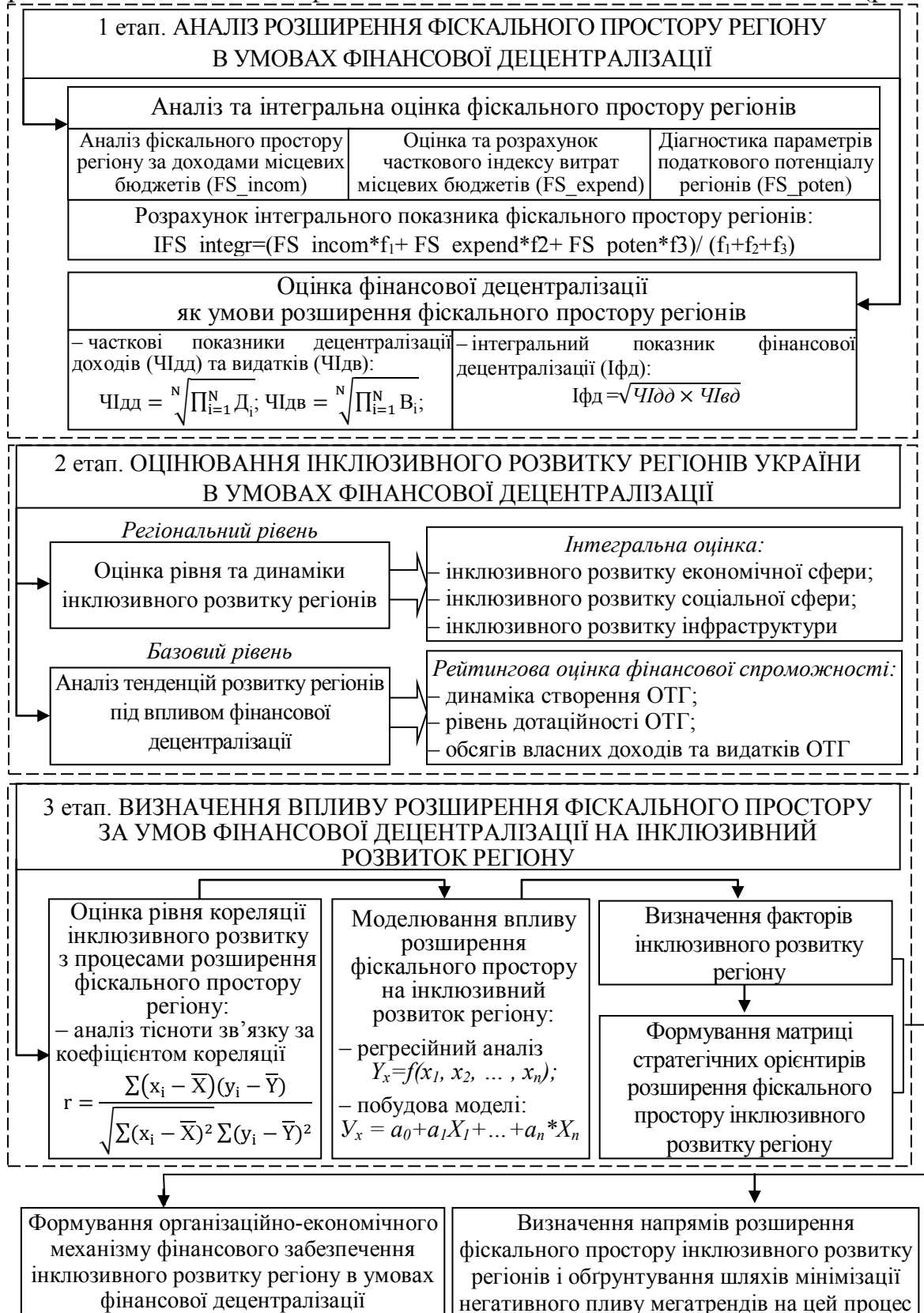

Рис. 3. Методичний підхід до оцінки фіскального простору інклюзивного розвитку регіону

Джерело: розроблено автором

Потребу у комплексному методичному підході до оцінювання фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації, обґрунтовано необхідністю здійснення комплексного аналізу параметрів фіскального простору регіону, діагностики фінансової децентралізації та оцінювання рівня інклюзивного розвитку регіонів задля формування об'єктивної інформаційної бази та формування висновків щодо впливу фіскального простору на інклюзивний розвиток регіону в умовах фінансової децентралізації.

Запропоновано методику аналізу фіскального простору, яка ґрунтується на проведенні інтегрального аналізу доходів, видатків місцевих бюджетів і оцінки показників податкового потенціалу, та створює аналітичне підґрунтя для розробки пропозицій щодо формування організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації, визначення векторів оптимізації податково-бюджетних відносин.

Визначення інтенсивності фінансової децентралізації та особливостей проведення реформи в Україні запропоновано здійснювати на основі удосконаленого підходу до діагностики фінансової децентралізації, що базується на розрахунку інтегрального й часткових показників децентралізації доходів і видатків місцевих бюджетів.

Проведено систематизацію завдань і відповідних їм показників інтегральної оцінки інклюзивного розвитку регіону за трьома групами цілей (економічні, соціальні та цілі розвитку інклюзивної інфраструктури). Для кожної групи показників обчислено відповідний частковий показник: економічного зростання (I_{ep}), соціальної стабільності (I_{cp}), розвитку інклюзивної інфраструктури (I_{ip}). Для їх розрахунку використано формулу середньої арифметичної, розрахованої на основі нормованих даних, що характеризують окрему складову інклюзивного розвитку.

Інтегральний показник інклюзивного розвитку регіону обчислено за формулою середньозваженої від часткових показників економічного зростання (I_{ep}), соціальної стабільності (I_{cp}), розвитку інклюзивної інфраструктури:

$$I_{pp} = \frac{\sum_i^k I_i * f_i}{\sum_i^k f_i} = \frac{I_{ep} * f_{ep} + I_{cp} * f_{cp} + I_{ip} * f_{ip}}{f_{ep} + f_{cp} + f_{ip}} \quad (1)$$

де: f_{ep} – кількість вихідних даних, для розрахунку показника економічного зростання; f_{cp} – кількість вихідних даних, для розрахунку показника соціальної стабільності; f_{ip} – кількість вихідних даних, для розрахунку показника розвитку інклюзивної інфраструктури.

Розкритий у роботі методичний підхід дає можливість комплексно оцінити параметри фіскального простору, рівень інклюзивного розвитку регіонів і умови, створені фінансовою децентралізацією; визначити їх взаємозв'язок й обґрунтування рекомендацій щодо уникнення негативного впливу мегатрендів на розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону у стратегічній перспективі.

У третьому розділі «Аналіз розширення фіскального простору регіону в умовах фінансової децентралізації» проаналізовано фіскальний простір регіону за показниками доходів місцевих бюджетів; розкрито динаміку витрат місцевих бюджетів як детермінанти фіскального простору регіонів; проведено діагностику параметрів податкового потенціалу регіонів; здійснено оцінку фінансової децентралізації як умови розширення фіскального простору регіонів.

Важливими чинником розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону визначено формування оптимальної структури надходжень місцевих бюджетів та посилення податкових повноважень органів місцевої влади.

Запропоновано науково-методичний підхід до ідентифікації фіскального простору регіону, який передбачає аналіз показників доходів, витрат і податкового потенціалу, як детермінант його формування й розширення за умов фінансової децентралізації, які обумовлюють можливості ОМС акумулювати певний обсяг фінансових ресурсів, визначають їх видаткові повноваження. Проведений аналіз дав змогу встановити, що для більшості регіонів України важливою проблемою є активізація економічного зростання задля розширення фіскального простору інклюзивного розвитку та збільшення надходжень до місцевих бюджетів (рис.4а).

Доведено наявність тісного взаємозв'язку між обсягом здійснених у регіоні видатків та рівнем його ВРП, як одного з показників, що характеризують перспективи досягнення економічних цілей інклюзивний розвитку. Водночас виявлено значну міжрегіональну диференціацію за відносними показниками, що характеризують видатки місцевих бюджетів та обсяг ВРП в розрахунку на одну особу (рис. 4б).

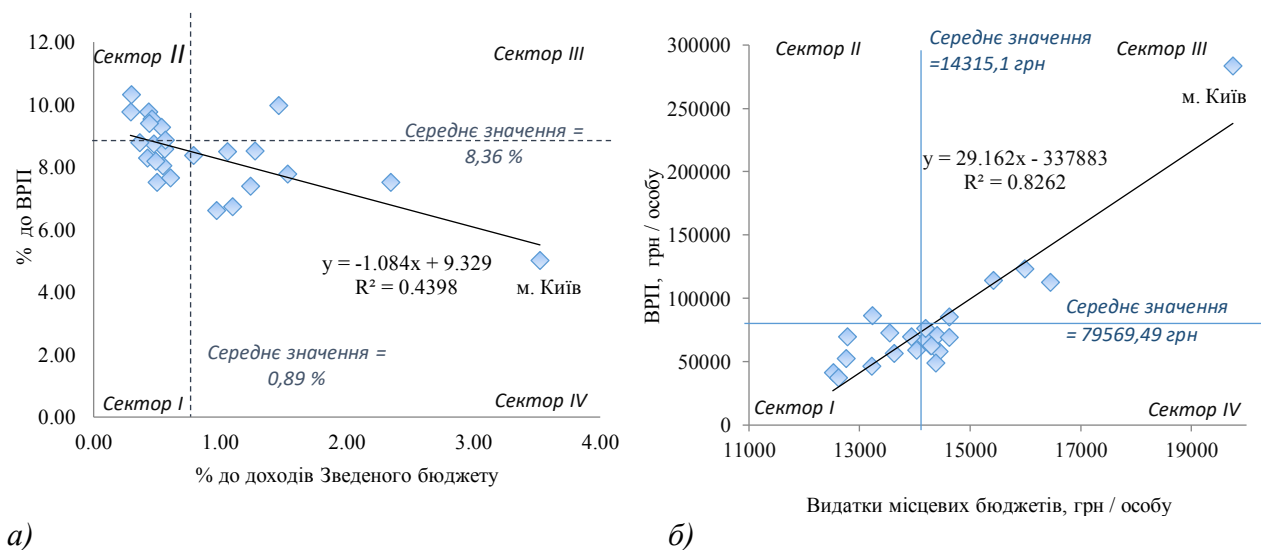

Рис. 4. Розподіл регіонів за показниками доходів та видатків місцевих бюджетів

Джерело: побудовано автором

Видатки регіонів, а відтак і можливість активізації інклюзивного розвитку, значною мірою залежать від ефективності їх діяльності, про що свідчить коефіцієнт детермінації лінійного тренду $R^2=0,826$. Проведений аналіз дав змогу виявити, що найсприятливіші умови для переходу на засади інклюзивного розвитку сформовані у регіонах, які потрапили у сектор III. У цих регіонах обсяг ВРП на одну особу є достатньо високим і дозволяє здійснювати відносно значні витрати на потреби регіону. Водночас встановлено, що для більшості регіонів (сектор IV) розширення фіскального простору можливе шляхом посилення ефективності діяльності регіону та зростання ВРП.

Наявність суттєвої диференціації засвідчив проведений у роботі розрахунок інтегрального показника фіскального простору. Водночас встановлено позитивну динаміку розширення фіскального простору в цілому по Україні за період проведення фінансової децентралізації, що підтверджує позитивний вплив реформи на зміцнення фінансової стабільності в регіонах (рис. 5).

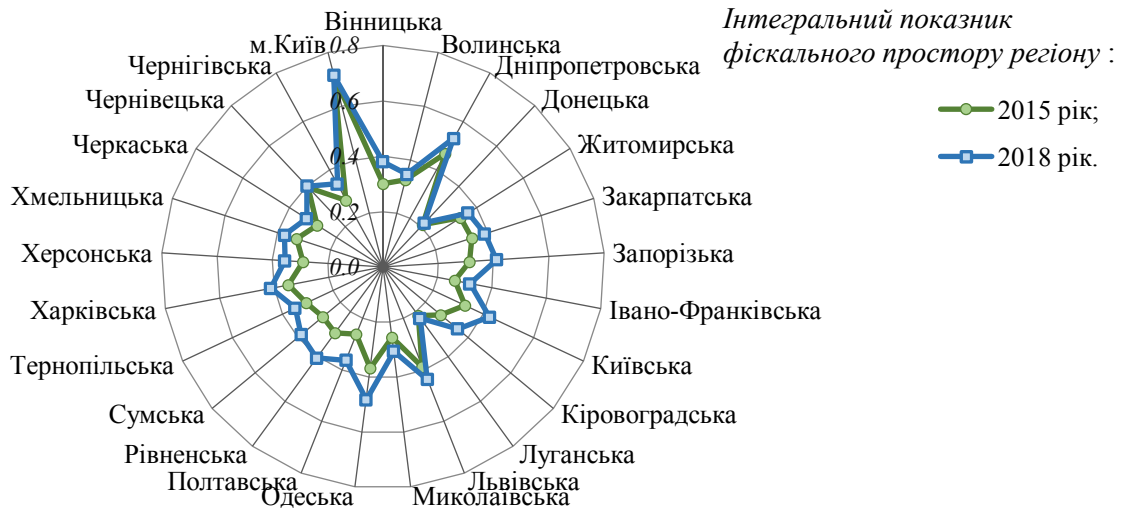

Рис. 5. Розширення фіскального простору регіонів України за умов фінансової децентралізації у 2015–2018 рр.

Джерело: побудовано автором

Здійснено періодизацію процесу формування передумов розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону. Це дало можливість виокремити етапи проведення фінансової децентралізації та встановити основні зміни нормативно-правової бази, що мали вплив на формування фіскального простору регіонів.

Проведено діагностику фінансової децентралізації як умови розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону, в межах якої розраховано інтегральний та часткові показники децентралізації доходів і видатків в Україні (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Показники децентралізації доходів в Україні за 2013–2018 рр.

Показник, млн грн	Доцільна зміна показників	Рік					
		2013	2014	2015	2016	2017	2018
Частка доходів місцевих бюджетів у ВВП	↑	15,1	14,6	14,8	15,3	16,8	15,8
Частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті	↑	49,9	50,8	45,2	46,8	49,4	47,5
Частка місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів	↑	3,3	3,5	9,2	11,6	10,5	10,9
Частка власних доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті	↑	23,8	22,2	18,5	21,8	22,6	22,2
Частка власних доходів місцевих бюджетів у доходах місцевих бюджетів	↑	47,6	43,6	40,9	46,6	45,7	46,8
Частковий індекс фінансової децентралізації за доходами	↑	19,5	19,1	21,5	24,3	24,6	24,3

Джерело: розраховано автором

Показники децентралізації витатків в Україні за 2013–2018 рр.

Показник, млн грн	Доцільна зміна показників	Рік					
		2013	2014	2015	2016	2017	2018
Частка витатків місцевих бюджетів у ВВП	↑	15,0	14,2	14,1	14,7	16,6	16,0
Частка витатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті	↑	43,5	43,1	41,2	41,9	46,9	45,6
Частка витатків ОМС у публічних витатках	↑	31,2	31,5	31,5	33,8	38,6	37,8
Частка трансфертів, перерахованих до державного бюджету у витратах місцевих бюджетів	↓	99,3	99,1	98,9	98,8	98,8	98,7
Частка незахищених статей у витатках місцевих бюджетів	↑	17,6	24,3	25,3	27,1	28,3	29,8
Частковий індекс фінансової децентралізації за витатками	↑	32,4	34,2	34,0	35,4	38,5	40,7

Джерело: розраховано автором

Розраховано інтегральний показник фінансової децентралізації та визначено динаміку її рівня в Україні. Встановлено, що в останні роки відбувається посилення децентралізаційних змін, на що вказує зростання інтегрального показника фінансової децентралізації, хоча їх інтенсивність поступово послаблюється (рис. 6).

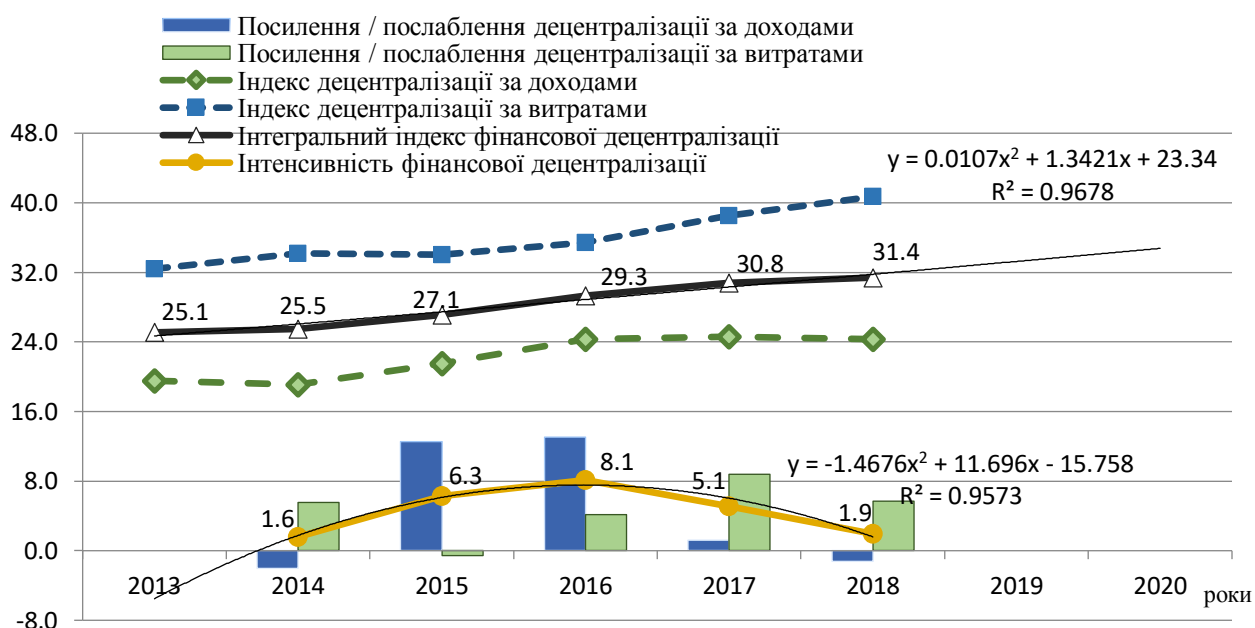

Рис. 6. Динаміка інтегральних показників фінансової децентралізації в Україні

Джерело: розраховано автором

Відставання децентралізації за доходами свідчить про те, що розширення фіскального простору регіонів відбувається переважно за рахунок посилення витаткових повноважень місцевих органів самоврядування. Водночас необхідним є вдосконалення фіскальних інструментів формування фінансового підґрунтя інклюзивного розвитку та зміцнення податкового потенціалу регіонів.

У четвертому розділі «Оцінювання інклюзивного розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації» розкрито сучасні реалії інклюзивного розвитку регіонів України, проведено оцінку його рівня та динаміки; визначено особливості впливу фінансової децентралізації на формування передумов інклюзивного розвитку регіонів; здійснено моделювання залежності інклюзивного розвитку регіону від параметрів фіскального простору в умовах фінансової децентралізації.

Обґрунтовано науково-методичний підхід до аналізу інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації який, полягає у комплексному застосуванні методів інтегрального аналізу та рейтингування із використанням оціночних показників, що характеризують просторову систему на регіональному та локальному рівнях (табл. 3).

Таблиця 3.

Показники інклюзивного розвитку регіонів України

Регіони	Економічне зростання	Соціальна стабільність	Інклюзивна інфраструктура	Інтегральний показник за 2018 р.	Бали	Рівень інклюзивного розвитку у 2018 р.
	За період фінансової децентралізації (2015-2018 рр.)					
м. Київ	0,900	0,680	0,830	0,647	6	Відносно високий
Дніпропетровська	0,482	0,474	0,575	0,512	4	Вищий від середнього
Львівська	0,346	0,508	0,612	0,482		
Полтавська	0,383	0,495	0,488	0,466		
Київська	0,595	0,459	0,555	0,450	3	Середній
Одеська	0,366	0,466	0,533	0,444		
Вінницька	0,397	0,524	0,435	0,442		
Чернівецька	0,279	0,536	0,490	0,440		
Запорізька	0,365	0,458	0,425	0,438		
Тернопільська	0,256	0,488	0,478	0,432		
Кіровоградська	0,341	0,537	0,383	0,418		
Хмельницька	0,315	0,474	0,479	0,411		
Харківська	0,370	0,418	0,551	0,409		
Житомирська	0,399	0,485	0,409	0,403		
Рівненська	0,300	0,397	0,395	0,386		
Волинська	0,290	0,468	0,406	0,385		
Черкаська	0,358	0,433	0,441	0,383		
Ів.-Франківська	0,307	0,476	0,364	0,376		
Чернігівська	0,356	0,481	0,278	0,376		
Миколаївська	0,422	0,398	0,373	0,363		
Сумська	0,339	0,411	0,378	0,351		
Херсонська	0,313	0,416	0,341	0,338	1	Критичний
Закарпатська	0,297	0,439	0,384	0,320		
Донецька	0,184	0,274	0,307	0,292		
Луганська	0,238	0,371	0,180	0,286		

Джерело: розраховано автором

На підставі запропонованого методичного підходу здійснено рейтингову оцінку інклюзивного розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації за показниками економічного зростання, соціальної стабільності й розвитку інклюзивної інфраструктури. Це уможливило проведення бальної оцінки й визначення груп регіонів за рівнем інклюзивного розвитку. За результатами оцінювання встановлено, що більшість регіонів України мають незначні відмінності інклюзивного розвитку (рис. 7).

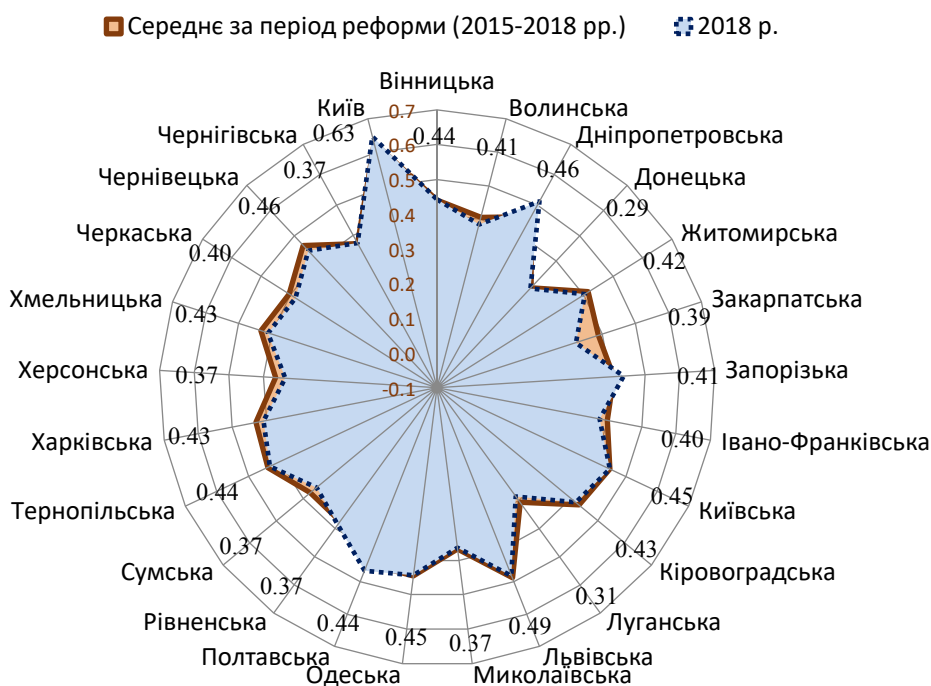

Рис. 7. Асиметрія інклюзивного розвитку регіонів України за інтегральним показником

Джерело: побудовано автором

Починаючи із 2015 р. в Україні відбувається активне утворення ОТГ. За результатами аналізу встановлено, що темпи зростання їх доходів значно перевищують приріст власних доходів місцевих бюджетів загалом. Водночас більшість зі створених ОТГ і надалі залишаються дотаційними, покриваючи 65–75 % загальних доходів додатковим залученням коштів із Держбюджету.

Аналіз використання ОТГ фінансових ресурсів, отриманих із Держбюджету за рахунок ДФРР та субвенції на розвиток інфраструктури ОТГ свідчить, що відповідні кошти були, передусім, спрямовані на задоволення нагальних потреб, що дає змогу швидко продемонструвати позитивні зміни від створення ОТГ, однак не враховуються довгострокові цілі інклюзивного розвитку в стратегічній перспективі.

Доведено, що відсутній прямий зв'язок між темпом зростання загального фонду місцевих бюджетів, кількістю створених ОТГ і зростання в них доходів на одну особу, як показника добробуту населення. Це свідчить, що сучасна практика інклюзивного розвитку регіону не в повній мірі адаптована до нових можливостей, які надаються умовами фінансової децентралізації та розширення фіскального простору.

Для аналізу ефекту впливу інтегральних параметрів фіскального простору за доходами, витратами та податковим потенціалом на інклюзивний розвиток регіону побудовано регресійну модель:

$$Y = 0,1969 + 0,1153X_1 + 0,3238X_2 + 0,1831X_3. \quad (2)$$

де: Y – інтегральний показник інклюзивного розвитку регіону; X_1 – інтегральний показник фіскального простору за доходами; X_2 – інтегральний показник фіскального простору за видатками; X_3 – податковий потенціал регіону.

За результатами моделювання встановлено, що розширення фіскального простору регіону за вектором доходів (X_1) на 1 % призводить до збільшення інтегрального показника інклюзивного розвитку (Y) в середньому на 0,1153 %; зростання витрат (X_2) на 1 % призводить до збільшення Y в середньому на 0,3238 %; а посилення податкового потенціалу регіону (X_3) на 1 % – до збільшення Y в середньому на 0,1831 %. Встановлено, що в досліджуваній ситуації 81,31 % загальної варіабельності інклюзивного розвитку регіону пояснюється зміною параметрів фіскального простору.

Визначено, що дієвим організаційно-економічним засобом регулювання регіонального розвитку та переходу на засади інклюзивного зростання є видаткова політика ОМС відповідно до визначених орієнтирів розвитку. За результатами проведеного дослідження доведено, що обсяг доходів, які залишаються на місцях, не надає достатньої можливості ОМС планувати та здійснювати видатки на інклюзивний розвиток регіону, відтак необхідним є зміцнення спроможності регіонів акумулювати фінансові ресурси. Обґрунтовано доцільність розширення фіскального простору регіонів шляхом послідовного збільшення їх дохідної бази задля стимулювання інклюзивного розвитку регіону. Оскільки одним із головних джерел наповнення місцевих бюджетів є податки та збори, тому актуалізується проблема нарощування податкового потенціалу шляхом формування сприятливого середовища для інклюзивного зростання.

У п'ятому розділі роботи «**Стратегічні пріоритети та напрями розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіонів в умовах фінансової децентралізації**» обґрунтовано напрями розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону; розкрито організаційно-економічний механізм фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації; наведено рекомендації щодо мінімізації негативного впливу мегатрендів на розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіонів у стратегічній перспективі.

Відповідно до параметрів фіскального простору інклюзивного розвитку регіону запропоновано основні напрями його розширення за рахунок збільшення доходів місцевого самоврядування, посилення податкового потенціалу території та оптимізації витрат місцевих бюджетів, що дозволяють запобігти негативному впливу виявлених у процесі дослідження проблем податково-бюджетних відносин.

Виділено основні напрями активізації інклюзивного розвитку регіонів України відповідно до економічних, соціальних та інфраструктурних цілей.

Позиціонування регіонів України на матриці стратегічних пріоритетів розширення фіскального простору інклюзивного розвитку дало змогу відобразити специфіку кожного сегмента матриці та обґрунтувати рекомендації щодо вибору стратегії регіонального розвитку (рис. 8).

Інтегральний показник фіскального простору регіонів	Умовний еталон	V. Активізація інклюзивного розвитку	IV. Активізація інклюзивного розвитку	III. Активізація інклюзивного розвитку	II. Активізація інклюзивного розвитку	I. Стратегічного зміцнення <i>м. Київ</i>
	Вищий від середнього	V. Активізація інклюзивного розвитку	IV. Активізація інклюзивного розвитку	III. Активізація інклюзивного розвитку <i>Одеська</i>	II. Стратегія стабілізації <i>Дніпропетровська</i>	II. Використання можливостей фінансової децентралізації задля розширення фіскального простору регіону
	Середній	V. Активізація інклюзивного розвитку <i>Закарпатська</i>	IV. Активізація інклюзивного розвитку <i>Рівненська</i>	III. Стратегія активного розвитку <i>Київська Чернівецька Запорізька Харківська</i>	III. Використання можливостей фінансової децентралізації задля розширення фіскального простору регіону <i>Львівська</i>	III. Використання можливостей фінансової децентралізації задля розширення фіскального простору регіону
	Низький	V. Активізація інклюзивного розвитку <i>Херсонська</i>	IV Стратегія ризик-менеджменту <i>Волинська Житомирська Сумська Черкаська Івано-Франківська Чернігівська</i>	IV. Використання можливостей фінансової децентралізації задля розширення фіскального простору регіону <i>Вінницька Хмельницька Тернопільська Кіровоградська</i>	IV. Використання можливостей фінансової децентралізації задля розширення фіскального простору регіону <i>Полтавська</i>	IV. Використання можливостей фінансової децентралізації задля розширення фіскального простору регіону
	Критичний	V. Стратегія критичного менеджменту. <i>Луганська Донецька</i>	V. Використання можливостей фінансової децентралізації задля розширення фіскального простору регіону <i>Миколаївська</i>	V. Використання можливостей фінансової децентралізації задля розширення фіскального простору регіону	V. Використання можливостей фінансової децентралізації задля розширення фіскального простору регіону	V. Використання можливостей фінансової децентралізації задля розширення фіскального простору регіону
	Критичний	Низький	Середній	Відносно високий	Умовний еталон	
Рівень інклюзивного розвитку регіону						

Рис. 8. Матриця стратегічних пріоритетів розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону

Де: I – орієнтири стратегічного зміцнення; II – стратегія стабілізації; III – стратегія активного розвитку; IV – стратегія ризик-менеджменту; V – стратегія критичного менеджменту.

Джерело: побудовано автором

У роботі визначено напрями оптимізації податково-бюджетних відносин у контексті розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону, що спрямовані на формування сприятливого податкового середовища.

Розроблено організаційно-економічний механізм фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації який дає змогу систематизувати та комплексно охопити усі можливі потенційні джерела ресурсів для фінансування проектів інклюзивного розвитку регіону. Механізм розкриває три основні групи джерел фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону: за рахунок міжнародних організацій та іноземних країн; за рахунок внутрішніх ресурсів держави; із джерел формування власних доходів місцевих бюджетів та внутрішніх ресурсів регіону.

Стверджується, що за умов фінансової децентралізації особливої ваги набуває здатність місцевого самоврядування реалізовувати ендогенний потенціал регіону та забезпечувати фінансування інклюзивного розвитку із власних доходів місцевих бюджетів і внутрішніх ресурсів регіону. Мобілізації внутрішніх джерел фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону та залученню коштів населення до процесів розвитку регіону й громад сприятимуть запропоновані заходи із посилення фінансової інклюзії, зокрема шляхом розповсюдження електронного банкінгу; розширення мережі Інтернет, зокрема в сільській місцевості; інформування щодо технологічних інновацій особливо серед людей похилого віку;

За умов посилення фінансової самостійності громад перспективним джерелом формування фінансових ресурсів на місцях є кошти населення, мобілізовані на засадах самооподаткування. Задля фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону на засадах самооподаткування запропоновано використовувати: створення фондів розвитку громад; фандрейзинг; громадське фінансування (crowdfunding), комплексне використання яких дозволить забезпечити додаткові фінансові ресурси для вирішення важливих для місцевого розвитку проблем.

Визначено, що іманентною складовою частиною механізму фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону є формування інклюзивних інститутів, що забезпечують партиципаторну участь у визначенні пріоритетних напрямків використання місцевих фінансових ресурсів на цілі досягнення інклюзивного розвитку та підвищення добробуту життя населення.

У межах організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення інклюзивного розвитку задля активізації ендогенного потенціалу території систематизовано та запропоновано до впровадження принципи саморозвитку регіону: самодостатності; субсидіарності; самоуправління; самоорганізації; інклюзивності; самофінансування; співорганізації та ко-еволюції. Звернуто увагу на дотримання принципу ко-еволюції, який передбачає налагодження міжтериторіальної взаємодії та використання переваг регіонів для взаємовигідного задоволення інтересів й потреб, що за умов фінансової децентралізації дає змогу активізувати спільний потенціал їх інклюзивного розвитку. Дотримання вказаних принципів сприятиме здатності соціально-економічної системи самостійно забезпечувати своє ефективне функціонування у довготривалій перспективі за умови сталого інклюзивного зростання та підвищення рівня добробуту населення.

Враховання зазначених положень покладено в основу запропонованого у роботі організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації (рис. 9).

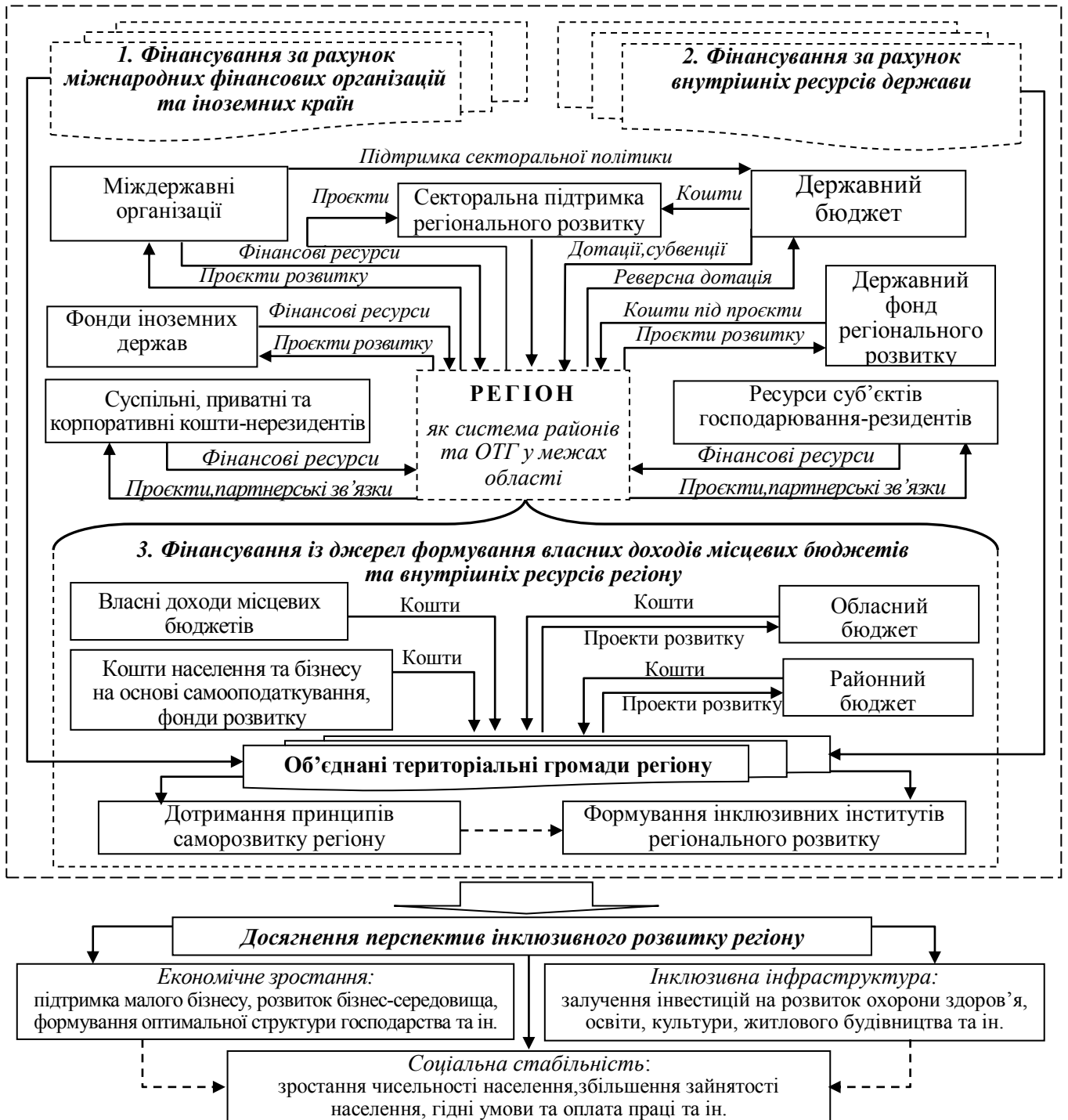

Рис. 9. Організаційно-економічний механізм фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації
Джерело: розроблено автором

Узагальнено проблеми фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону та наведено дві їх групи: проблеми економічного та організаційного характеру. Це дало можливість обґрунтувати пропозиції щодо їх вирішення та запропонувати концептуальну модель фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону в умовах децентралізації.

Обґрунтовано рекомендації щодо адаптації регіональних фінансових систем до впливу мегатрендів, на основі виявлення домінантних тенденцій, серед яких: активне впровадження нових технологій, автоматизація та диджиталізація; демографічні зміни, що характеризуються рівнем старіння населення, міграційними процесами й урбанізацією; загострення екологічних проблем.

У відповідь на виявлені глобальні зміни наведено рекомендації щодо запровадження спеціального податкового режиму для суб'єктів інтернет-діяльності на базі єдиного податку, надходження від якого поповнюють місцеві бюджети. Обґрунтовано доцільність впровадження спеціального програмного забезпечення (веб-лічильника) та розміщення розпізнавального знаку, що дозволить убезпечити торговельні операції у мережі Інтернет для споживачів.

Задля адаптації до передбачуваних демографічних змін, запропоновано систему заходів щодо мінімізації їх негативного впливу на функціонування фіскального простору інклюзивного розвитку регіону. Серед них: зниження залежності фінансових ресурсів місцевих бюджетів від ПДФО та диференціація системи місцевого оподаткування; диверсифікація діяльності та розвиток підприємництва на сільських територіях; активна регіональна політика зайнятості; забезпечення ефективного державного регулювання рівня доходів населення.

Визначено, що у сфері цільових орієнтирів досягнення інклюзивного розвитку й розширення фіскального простору регіонів лежить вирішення структурних проблем зайнятості та безробіття, реформування ринку праці, удосконалення політики доходів населення та заробітної плати, подолання бідності та значного розшарування населення за доходами.

Важливого значення у контексті забезпечення інклюзивного розвитку набуває ПДФО через соціально-регулюючу роль, яку виконує цей податок. Задля спрощення адміністрування ПДФО запропоновано відмовитись від застосування ПСП, натомість звільнити від оподаткування доходи, що не перевищують розміру мінімальної заробітної плати. На основі проведеного дослідження обґрунтовано доцільність введення прогресивної шкали оподаткування ПДФО за ставками: для доходів, що не перевищують розмір мінімальної заробітної плати – 0 %; для доходів, розмір яких не перевищує 10 мінімальних заробітних плат – 18 %; для суми доходів понад 10 мінімальних заробітних плат – 20 %. Застосування запропонованої шкали оподаткування ПДФО посилить виконання соціальної функції цього податку, зменшуючи податкове навантаження на найменш захищені верстви населення, а втрати бюджету компенсує підвищення ставки податку, що застосовується до великих доходів.

Важливими мегатрендом, який матиме наслідки для інклюзивного розвитку регіонів й формування фіскального простору, визначено екологічні перетворення і зміна клімату. За таких умов варто диференціювати та посилити екологічне оподаткування, зокрема підвищити ставки плати за спеціальне використання природних ресурсів та екологічного податку за забруднення атмосферного повітря. Доведено, що низький рівень надходжень від оподаткування викидів у навколишнє природне середовище, не дозволяє у повній мірі реалізувати стимулюючу та компенсаційну функції екологічного оподаткування, тому поряд із посиленням екологічного податку обґрунтовано доцільність повернення до розподілу, за якого 80 % податку закріплювалось за місцевими бюджетами. Це дозволить розширити фіскальний простір інклюзивного розвитку регіонів збільшивши надходження до місцевих бюджетів від екологічного оподаткування та посилити заходи з охорони навколишнього природного середовища як важливої складової добробуту життя населення.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано шляхи розв'язання важливої науково-прикладної проблеми – розроблення теоретико-методологічних засад, методичного забезпечення та науково-практичних підходів розширення фіскального простору в умовах фінансової децентралізації задля забезпечення інклюзивного розвитку регіону. Висновки концептуального, теоретико-методологічного та науково-практичного характеру зводяться до такого:

1. Досліджено еволюцію теоретичних підходів до розвитку регіону та розкрито авторське бачення цього поняття. Розглянуто наукові течії, які заклали теоретичний фундамент інклюзивного бачення регіонального зростання та наведено схематично-наглядний опис генезису теорії інклюзивного розвитку регіону. Узагальнено науковий базис інклюзивного підходу до соціально-економічного піднесення, що дало можливість ідентифікувати поняття «інклюзивний розвиток регіону». Класифіковано види інклюзії за сферою та суб'єктами включення, рівнем охоплення процесами інклюзивного розвитку. Наведена класифікація систематизує її різноманітні прояви, що уможливило науково обґрунтувати заходи посилення процесів соціально-економічного зростання на засадах інклюзивності. Проведене дослідження дозволило обґрунтувати значимість концепції саморозвитку регіону для досягнення інклюзивного зростання.

2. Розкрито сутність фіскального простору регіону, як середовища взаємодії між економічними суб'єктами та ОМС стосовно перерозподілу фінансових ресурсів регіону. Охарактеризовано детермінантами формування та розширення фіскального простору регіону. Сформовано нове наукове бачення та наведено тривимірну модель фіскального простору інклюзивного розвитку регіону, що дозволяє поглибити розуміння його сутності та визначити ефекти впливу на реалізацію концепції інклюзивного розвитку регіону.

3. Охарактеризовано фінансову децентралізацію як умову розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону. Проведено ретроспективний аналіз еволюції ідей децентралізації у світі. Здійснено декомпозицію поняття «фінансова децентралізація» та визначено його відмінність від пов'язаних дефініцій (фіскальна, податкова, бюджетна децентралізації та децентралізація фінансових ресурсів). Це дало можливість сформулювати концептуальне бачення сутності фінансової децентралізації та обґрунтувати її значення для розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону. За результатами аналізу досвіду європейських країн визначено особливості формування і використання фінансових ресурсів адміністративно-територіальних одиниць локального та субнаціонального рівня, адаптація яких є важливим чинником забезпечення дієвості аналогічних процесів ефективного функціонування ОМС і розпорядження належними фінансовими ресурсами в Україні.

4. Сформовано методологічний базис пізнання фіскального простору інклюзивного розвитку регіону, в основу якого покладено теоретичну концептуалізацію інклюзивного розвитку регіону та його фінансового забезпечення; наукову ідентифікацію сутності фіскального простору; визначення векторів розширення фіскального простору й напрямків активізації інклюзивного розвитку регіону. Виокремлено принципи формування

фіскального простору та чинниками проведення його комплексного дослідження. Запропоновано концептуальну схему формування методологічного базису дослідження фіскального простору інклюзивного розвитку регіонів. Розроблено алгоритм методології наукового дослідження фіскального простору інклюзивного розвитку регіону, практична реалізація якого дала змогу здійснити концептуалізацію та методологічне обґрунтування об'єкта дослідження; провести комплексну оцінку фіскального простору регіонів рівня їх інклюзивного розвитку та оцінити ефективність процесів фінансової децентралізації в Україні; виявити взаємозв'язки та закономірності формування й розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону; узагальнити результати дослідження та обґрунтувати шляхи вирішення виявлених проблем.

5. Обґрунтовано концептуальні засади інклюзивного розвитку регіону, що охоплюють концепцію та механізм інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації. Розроблено концепцію інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації, яка орієнтирами регіонального зростання ставить підвищення рівня добробуту населення на основі максимального його залучення до суспільно корисної діяльності через посилення економічної та громадської активності (самозайнятість, створення підприємств та громадських організацій; розвиток бізнесу, участь у соціально-економічних та політичних процесах), забезпечення рівних можливостей для особистісного розвитку та дотримання справедливого розподілу отриманих благ, що досягається комплексним поєднанням економічного, інфраструктурного та соціального розвитку на засадах інклюзивності; фінансові ресурси та можливості для якого формуються у процесі розширення фіскального простору регіону за умов фінансової децентралізації. Удосконалено механізм інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації. Запропоновані концепція та механізм орієнтовані на забезпечення економічного зростання, соціальної стабільності та розвиток інклюзивної інфраструктури, синергетичний ефект від поєднання яких дозволить досягнути підвищення рівня добробуту населення.

6. Удосконалено методичний підхід до оцінки фіскального простору інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації та обґрунтовано етапи її проведення. Для діагностики фінансової децентралізації визначено критерії відбору показників і запропонована система оцінки фінансової децентралізації за доходами та видатками. В основу дослідження фіскального простору регіону покладено проведення інтегральної оцінки його параметрів та розрахунок узагальнюючого інтегрального показника. Наведена методика комплексного аналізу інклюзивного розвитку регіону, що охоплює розрахунок часткових показників (економічного зростання, соціальної стабільності, інклюзивної інфраструктури) та інтегрального індексу. Систематизовано завдання та показники інклюзивного розвитку регіонів в умовах фінансової децентралізації за трьома групами цілей: економічні, соціальні та інфраструктурні. Запропоновані методики проведення інтегральної оцінки фіскального простору регіону, діагностики фінансової децентралізації та комплексного аналізу інклюзивного розвитку регіону дають можливість отримати достовірну та об'єктивну інформацію для обґрунтування напрямів дотримання орієнтирів інклюзивного розвитку та рекомендацій щодо зміцнення їх фінансового забезпечення.

7. Проаналізовано фіскальний простір регіону за показниками доходів місцевих бюджетів та здійснено оцінку узгодженості змін із цілями та завданнями фінансової децентралізації. Доведено, що процеси фінансової децентралізації в Україні хоча й набули незворотного характеру, але не мають системності. Співвідношення між надходженнями до державного та місцевих бюджетів різних за період реформи суттєво не змінилось, що не відповідає проголошеним завданням децентралізації. Однією із проблем існуючої системи оподаткування лишається низька частка надходжень від справляння місцевих податків та зборів до місцевих бюджетів України. Поряд із місцевими податковими платежами та ПДФО до місцевих бюджетів надходять окремі загальнодержавні податки, фіскальна значимість яких помітно зросла в результаті проведених реформ та посилення фінансової децентралізації.

8. Розкрито динаміку витрат місцевих бюджетів і визначено їх вплив на розширення фіскального простору регіону. Доведено наявність тісного взаємозв'язку між обсягом здійснених у регіоні видатків і рівнем його ВРП, як одного з показників, що характеризують перспективи досягнення економічних цілей інклюзивного розвитку. Виявлено значну міжрегіональну диференціацію за відносними показниками, що характеризують видатки місцевих бюджетів, що засвідчило необхідність їх оптимізації задля досягнення цілей інклюзивного зростання.

9. Проведені розрахунки податкового навантаження, які засвідчили високий рівень цього показника та необхідність лібералізації системи місцевого оподаткування. Охарактеризовано фіскальну ефективність податкового потенціалу регіону за допомогою коефіцієнта еластичності податкових надходжень і показника податкового навантаження, на основі чого обґрунтовано відсутність прямої залежності між обсягом податкових надходжень та результатами економічного зростання в регіоні. Здійснена діагностика фіскального простору регіону, на основі інтегрального аналізу доходів, витрат місцевих бюджетів і податкового потенціалу регіонів. Проведений аналіз фіскального простору регіонів свідчить, що за умов фінансової децентралізації при значному розширенні видаткових повноважень регіонів, зокрема у сферах, які стосуються соціального забезпечення, їхні дохідні спроможності залишаються обмеженими.

10. Виокремлено ключові зміни у фінансових відносинах у країні та її регіонах й ідентифіковані етапи проведення фінансової децентралізації із визначенням часових меж. Проведено оцінку ефективності процесу фінансової децентралізації за інтегральним і частковими показниками децентралізації доходів і видатків. На основі аналізу та співставлення розрахованих параметрів визначено динаміку рівня фінансової децентралізації в Україні. Зростання ролі місцевих податків відбулося як за рахунок передачі загальнодержавних податків чи їх частин з національного рівня на місцевий, так і через посилення податкового навантаження на підприємницький сектор. На основі чого встановлено висновок про підміну реальної децентралізації бюджетного ресурсу розширенням бази оподаткування, що є проявом непрозорої податкової політики та застосуванням механізму приховування податків. За результатами аналізу виявлено, що суттєвих коливань у структурі розподілу податкових надходжень між Державним та місцевими бюджетами не відбулось.

11. Розкрито науково-методичний підхід до аналізу тенденцій інклюзивного розвитку регіонів в умовах фінансової децентралізації, який полягає у комплексному застосуванні методів інтегрального аналізу та рейтингування із застосуванням системи оціночних показників, що характеризують просторову систему на регіональному та локальному рівнях. Проведено розрахунок інтегрального індексу, що базується на аналізі та систематизації показників економічного, соціального та інфраструктурного зростання просторової системи регіонального рівня. За результатами розрахунків встановлено, що фінансова децентралізація має обмежений вплив на інклюзивний розвиток окремого регіону.

12. Здійснено аналіз розвитку регіонів в умовах фінансової децентралізації, відмінною особливістю якого є одночасне поєднання аналітичних показників ефективності управління розвитком просторових систем на локальному рівні (динаміки створення ОТГ, рівня їх дотаційності, обсягів власних доходів та видатків на утримання апарату та ін.) із розрахунком підсумкових параметрів фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад у регіонах України. Здійснена рейтингова оцінка фінансової спроможності регіонів України. Визначено, що сучасна практика інклюзивного розвитку регіону не в повній мірі адаптована до нових можливостей, що надаються умовами фінансової децентралізації та розширення фіскального простору. Їй надалі більшість створених ОТГ залишаються дотаційними, що свідчить про їх фінансову неспроможність.

13. Окреслено науковий підхід до аналізу впливу розширення фіскального простору за умов фінансової децентралізації на інклюзивне зростання просторової системи регіонального рівня на основі оцінки рівня реляційного взаємозв'язку між ними. Комплексне застосування економетричного інструментарію та побудова регресійної моделі залежності рівня інклюзивного розвитку регіону від параметрів фіскального простору дозволило оцінити міру впливу доходів, видатків та податкового потенціалу регіону на перспективи активізації інклюзивного розвитку за умов фінансової децентралізації. Визначено напрямки мінімізації деструктивних ефектів від проведеної реформи, застосування яких сприятиме усуненню негативних наслідків у результаті наділення ОМС додатковими фінансовими ресурсами.

15. Запропоновано методику визначення напрямів розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіонів на основі їх позиціонування на матриці стратегічних пріоритетів. Це дає можливість об'єктивно оцінити реальне становище регіону та визначити комплекс пріоритетних заходів для розширення фіскального простору інклюзивного розвитку та усунення виявлених диспропорцій між фінансовим забезпеченням й регіональною політикою стимулювання переходу на інклюзивний вектор розвитку. Визначено основні напрями вдосконалення податково-бюджетних відносин, запровадження яких дозволить розширити фіскальний простір регіону та забезпечити активізацію його інклюзивного розвитку.

14. Розроблено організаційно-економічний механізм фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону в умовах децентралізації який представляє собою сукупність відносин системи формування й оптимального розподілу місцевих фінансових ресурсів із власних та залучених джерел, акумульованих у бюджеті громади, розподіл яких запропоновано здійснювати

через інклюзивні інститути регіонального розвитку на основі партиципаторного та гендерноорієнтованого бюджетування. Запропоновано концептуальну модель фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону в умовах децентралізації, реалізація якої спрямована на планування та фінансування проектів інклюзивного розвитку, що дозволить забезпечити якісно новий рівень управління й самоорганізації діяльності ОТГ регіону на основі перманентної взаємодії органів влади, місцевого самоврядування та громади.

16. Обґрунтовано науково-практичні рекомендації щодо адаптації регіональних фінансових систем до впливу мегатрендів на фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону, на основі виявлення домінантних тенденцій впровадження нових технологій, автоматизації та диджиталізації; демографічних змін, що характеризуються рівнем старіння населення, міграційними процесами й урбанізацією; загостренням екологічних проблем, відповіддю на які є вдосконалення оподаткування інтернет-діяльності; застосування прогресивної шкали ПДФО; посилення ролі екологічних платежів, що дозволить усунути загрози уповільнення інклюзивного зростання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Цимбалюк І. О. Податкова безпека в системі фінансової безпеки держави. *Стратегічне управління національним економічним розвитком*: монографія в 2 т. / за заг ред. О. В. Кендюхова. Донецьк: ДВНЗ «ДонНТ», 2013. Т. 2. 392 с. С. 13–23. (0,65 д. а.).

2. Цимбалюк І. О. Необхідність та напрями удосконалення податкової системи України. *Проблеми розвитку фінансової системи України та шляхи їх вирішення*: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. М.І. Карліна. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. С. 99–115. (0,79 д. а.).

3. Цимбалюк І. О. Місцеві податки та збори в системі територіальних фінансових ресурсів України. *Територіальні фінансові ресурси Західного прикордонного регіону України: історія, сьогодення, перспективи*: кол. моногр. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Карліна М. І. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 400 с. С. 121–149. (1,4 д. а.).

4. Цимбалюк І. О., Лущик В. Д. Податкове стимулювання залучення інвестицій у енергозбереження в Україні. *Еколого-економічні засади раціонального природокористування: теорія та практика реалізації*: кол. моногр. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. С. 45–73. *Особистий внесок: доведено необхідність та розкрито методи податкового симулювання залучення інвестицій у енергозбереження в Україні*. (1,4 д. а., особисто автора – 0,75 д. а.).

5. Цимбалюк І. О. Система місцевого оподаткування України у сучасних умовах. Система місцевих платежів в Україні: теорія, історія, перспективи: кол. моногр. / за заг. ред. М. І. Карліна, І. О. Цимбалюк. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. 220 с. (1,28 д. а.).

6. Цимбалюк І. О. Екологічні податки в системі кліматичних фінансів. *Кліматичні фінанси: кол. моногр.* / М. І. Карлін, Н. В. Проць, І. О. Цимбалюк та [ін]; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. М. І. Карліна. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 184 с. С. 101–118. (0,95 д. а.).

7. Pavlikha N., Tymbaliuk I., Luhova M. Strategic benchmarks of regions of Ukraine convergence based on the investment activity intensification. *Development of*

the innovative environmental and economic system in Ukraine: collective monograph/ in ed. V. Khudolej, T. Ponomarenko. OKTAN PRINT s.r.o. 2019. Czech Republic. P. 22-45. Особистий внесок: визначено роль та напрямки посилення інвестиційної діяльності у розвитку регіонів (0,88 д. а., особисто автора – 0,32 д. а.).

8. Pavlikha N., Tsymbaliuk I., Uniga O. Labour market development features in the European Union. *The economy of Bulgaria and the European Union in the global word. Management, marketing and entrepreneurship, corporate control and business development in bulgaria and in the EU: collective Monographs of Scientific Articles.* Sofia, 2018. P. 127–138. *Особистий внесок: визначено особливості розвитку ринків праці в країнах Євросоюзу. (0,72 д. а., особисто автора – 0,24 д. а.).*

9. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Уніга О. В. Розвиток та регулювання ринку праці прикордонного регіону: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 220 с. *Особистий внесок: проведено дослідження регіональних особливостей ринку праці, структури зайнятості та включення різних верств населення до продуктивної діяльності (19,99 д. а., особисто автора – 3,5 д. а.).*

10. Цимбалюк І. О. Інклюзивний розвиток регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 336 с. (19,53 д. а.).

Статті у наукових фахових виданнях України:

11. Цимбалюк І. О. Сучасний стан податкової системи України та перспективи розвитку. *Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки.* Луцьк. 2010. № 5. С. 103–107. (0,27 д. а.).

12. Цимбалюк І. О., Вишневська Н. В. Податкові надходження місцевих бюджетів. *Наукові записки. Національний університет «Острозька академія»: збірник наукових праць. Серія «Економіка».* Острог: Вид-во Нац. уні-ту «Острозька академія», 2011. Вип. 16. 644 с. С. 92–99. *Особистий внесок: проведено аналіз структури доходів місцевих бюджетів; обґрунтовано напрямки підвищення фінансової спроможності регіонів. (0,35 д. а., особисто автора – 0,25 д. а.).*

13. Цимбалюк І. О., Цуз О. В. Тенденції розвитку податкової системи Великобританії. *Наукові записки./ Національний університет «Острозька академія».* Острог: Нац. ун-т «Острозька академія», 2011. Вип. 17. 644 с. С. 169–176. *Особистий внесок: визначено основні риси сучасної податкової системи Великобританії та обґрунтовано рекомендації щодо використання зарубіжного досвіду в умовах України. (0,40 д. а., особисто автора – 0,30 д. а.).*

14. Цимбалюк І. О., Вишневська Н. В. Податкове навантаження, як критерій ефективності ведення податкової політики. *Економічний вісник університету: зб. наук. праць.* Переяслав-Хмельницький: Держ. вищ. навч. заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2012. № 19/1. С. 183–187. *Особистий внесок: проведений розрахунок загального показника податкового навантаження та його значення в розрізі окремих податків та відрахувань. (0,52 д. а., особисто автора – 0,27 д. а.).*

15. Цимбалюк І. О., Редько І. М. Формування та оцінка податкового потенціалу регіонів України. *Економічний вісник університету: збірник наукових праць учених та аспірантів.* Переяслав-Хмельницький: Держ. вищ. навч. закл. «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди», 2013. Вип. 20/2. С. 216–221. *Особистий внесок: досліджено питання оцінки податкового потенціалу та визначення його впливу на соціально-*

економічний розвиток регіонів України. (0,59 д. а., особисто автора – 0,39 д. а.).

16. Цимбалюк І. О. Значення податку на доходи фізичних осіб у системі територіальних фінансів. *«Науковий вісник» Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки.* 2013. Вип. 1. С. 204–212. (0,40 д. а.).

17. Цимбалюк І. О. Оцінка рівня податкового навантаження в регіоні (на прикладі Волинської області). *Вісник Хмельницького національного університету.* 2013. Т. 1. № 4. Економічні науки. С. 125–130. (0,60 д. а.)

18. Цимбалюк І. О., Міщанчук О. О. Особливості визначення податкового навантаження на рівні держави та регіону. *Вісник Хмельницького національного університету.* Хмельницький: Хмельниц. нац. ун-т, 2014. № 3 (212). Т. 2. С. 101–106. *Особистий внесок: розкрито сутність й особливості визначення податкового навантаження на рівні регіону.* (0,68 д. а., особисто автора – 0,50 д. а.).

19. Цимбалюк І. О., Підцерковний Б. В. Роль податків у забезпеченні фінансової автономії органів місцевого самоврядування. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки: зб. наук. праць.* Запоріжжя: ДВНЗ «Запорізький національний університет», 2014. № 2. С. 179–187. *Особистий внесок: проведена оцінка тенденцій фінансової автономії ОМС в Україні, здійснене обґрунтування напрямків посилення ролі місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів.* (0,71 д. а., особисто автора – 0,51 д. а.).

20. Цимбалюк І. О., Гуменюк О. М. Сучасні реалії місцевого оподаткування. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Херсон: Херсон. держ. ун-т. Вип. 5. Ч. 3. 2014. С. 183–185. *Особистий внесок: досліджено структуру місцевих податків і зборів та визначено їх роль у забезпеченні фінансових ресурсів органів місцевої влади.* (0,43 д. а., особисто автора – 0,23 д. а.).

21. Цимбалюк І. О., Лущик В. Д. Податкове навантаження як визначальний чинник розвитку бізнесу. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2016. Лютий. (Вип. 9). С. 5–10. URL: <http://global-national.in.ua/issue-9-2016>. *Особистий внесок: здійснено розрахунок показників податкового навантаження на бізнес у розрізі окремих податків та податку на прибуток підприємств зокрема, окреслено основні напрями вирішення виявлених проблем.* (0,41 д. а., особисто автора – 0,31 д. а.).

22. Lipysh L., Karlin M., Tsymbaliuk I. Investment attractiveness of the construction industry of Ukraine. *Глобальні та національні проблеми економіки: Електронне видання.* Миколаїв: Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського. Вип. 14. 2016. URL: <http://global-national.in.ua/issue-14-2016/22-vipusk-14-gruden-2016-r/2585-lipych-l-karlin-m-tsymbaliuk-i-investment-attractiveness-of-the-construction-industry-of-ukraine>. (Index Copernicus). *Особистий внесок: проведено аналіз інвестиційної привабливості будівельної сфери в територіальному розрізі, виявлено основні проблеми, що зумовлюють сучасний стан будівництва, та окреслено можливі шляхи їх подолання.* (0,53 д. а., особисто автора – 0,15 д. а.).

23. Цимбалюк І. О., Івашко О. А. Податкове стимулювання залучення іноземних інвестицій в економіку України в умовах фінансової нестабільності. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал.* Луцьк: Вежа-Друк, 2016. № 1 (5). С. 80–85. *Особистий внесок: проаналізовано показники податкового навантаження на суб'єктів*

економічної системи та обґрунтовано напрями вдосконалення податкового стимулювання іноземних інвестицій в економіку України в умовах фінансової нестабільності. (0,51 д. а., особисто автора – 0,26 д. а.).

24. Tsymbaliuk I., Kalchevskyy V. The problems of efficiency of a property tax in Ukraine [Проблеми ефективності податку на майно в Україні]. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. № 4 (8). С. 99–104. *Особистий внесок: здійснено теоретичне узагальнення проблем майнового оподаткування*. (0,59 д. а., особисто автора – 0,30 д. а.).

25. Tsymbaliuk I. O., Shmatkovska T. O., Shulyk Y. V. Tax alternatives to implement the tax capacity of internet activity in Ukraine [Податкові альтернативи реалізації фіскального потенціалу інтернет-діяльності в Україні]. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Т. 1. № 22. 2017. С. 336–344. URL:<http://fkd.org.ua/article/view/110049/105457>. (**Web of Science**, EBSCO, Ulrich's Periodicals Directory, Index Copernicus, CiteFactor Academic Scientific Journals, ResearchBib, INFOBASE INDEX, Universal Impact Factor, РИНЦ). *Особистий внесок: обґрунтовано рекомендації щодо вдосконалення оподаткування інтернет-діяльності як перспективного джерела наповнення місцевих бюджетів та розширення фіскального простору регіону*. (0,86 д. а., особисто автора – 0,56 д. а.).

26. Цимбалюк І. О., Лугова М. С. Пріоритети активізації інвестиційної діяльності в регіонах України. *Вісник Черкаського університету*, 2017. № 3. Ч. 2. С. 21–31. (Index Copernicus). *Особистий внесок: обґрунтовано необхідність цілеспрямованого регулювання залучення додаткових фінансових ресурсів у пріоритетні сфери діяльності, що забезпечить збалансований розвиток регіонів України*. (0,78 д. а., особисто автора – 0,28 друк. арк.).

27. Цимбалюк І. О., Уніга О. В. Методичні підходи до оцінювання розвитку ринку праці прикордонного регіону. *Причорноморські економічні студії: наук. журн.* Одеса, 2017. Вип. 18. С. 235–240. (Index Copernicus). *Особистий внесок: розкрито змістовну характеристику ринку праці прикордонного регіону*. (0,64 д. а., особисто автора – 0,14).

28. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Долиняк Ю. О. Особливості розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні [Електронний ресурс]. *Економіка та Суспільство*. 2018. № 15. URL: <http://economyandsociety.in.ua/journal-15/22-stati-15/1889-pavlikha-n-v-tsimbalyuk-i-o-dolinyak-yu-o> (Index Copernicus). *Особистий внесок: проаналізовано показники фінансування освіти в Україні*. (0,63 д. а., особисто автора – 0,12 д. а.).

29. Karlin M. I., Tsymbaliuk I. O., Prots N. V. Features tax reform and mechanism of hiding taxes in Ukraine [Особливості податкових реформ та механізм приховування податків в Україні]. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Т. 1. № 24. 2018. С. 123–130. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/128327/124686>. (**Web of Science**, EBSCO, Ulrich's Periodicals Directory, Index Copernicus, CiteFactor Academic Scientific Journals, ResearchBib, INFOBASE INDEX, Universal Impact Factor, РИНЦ). *Особистий внесок: висвітлено особливості податкових реформ та розкрито методи приховування податків в Україні*. (0,73 д. а., особисто автора – 0,43).

30. Pavlikha N. V., Tsymbaliuk I. O., Kovshun N. E., Kotsan L. M. Conceptual Transformation Principles Of The Income Regulation System In Ukraine [Концептуальні засади трансформації системи регулювання доходів населення

в Україні]. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Вип. 2 (25). 2018. С. 317–324. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/136837> (**Web of Science**, EBSCO, Ulrich's Periodicals Directory, Index Copernicus, CiteFactor Academic Scientific Journals, ResearchBib, INFOBASE INDEX, Universal Impact Factor, РИНЦ). *Особистий внесок: проаналізовано динаміку доходів населення та запропоновані шляхи удосконалення системи їх регулювання*. (0,63 д. а., особисто автора – 0,21 д. а.).

31. Цимбалюк І. О. Фінансова децентралізація в Україні: відповідність видатків місцевих бюджетів їх фінансовому забезпеченню. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал*. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. № 4 (16). С. 114–122. (Index Copernicus) (0,67 д. а.).

32. Pavlikha N. V., Tymbaliuk I. O., Kotsan L. M. Modeling The Optimal Size Of The Minimum Wage In Ukraine [Моделювання оптимального розміру мінімальної заробітної плати в Україні]. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал*. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. № 2 (14). С. 26–35. (Index Copernicus). *Особистий внесок: проаналізована динаміка мінімальної заробітної плати та обґрунтована необхідність оптимізації її розміру задля зняття соціальної напруги в країні*. (0,68 д. а., особисто автора – 0,23 д. а.).

33. Цимбалюк І. О. Особливості функціонування та оцінки податкової системи України. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал*. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. № 1 (17). С. 106–115. (Index Copernicus) (0,67 д. а.).

34. Цимбалюк І., Сташук О. Проблеми взаємоузгодженості податкової політики та реформи децентралізації в Україні. *Вісник національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Економічні науки*. 2019. № 1. С. 27–32. *Особистий внесок: розглянуто особливості проведення реформи децентралізації в Україні, а також пов'язані із нею проблеми фінансового забезпечення для виконання ОМС покладених на них повноважень*. (0,41 д. а., особисто автора – 0,31 д. а.).

35. Цимбалюк І. О. Концептуальні засади інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації. *Інноваційна економіка*. Науково-виробничий журнал. 2019. № 5–6. С. 125–133. (Index Copernicus; РИНЦ). (0,89 д. а.).

36. Цимбалюк І. О. Оцінка інклюзивного розвитку регіонів України. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал*. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. № 4 (24). (Index Copernicus). (0,65 д. а.)

37. Цимбалюк І. О. Генезис теорії інклюзивного розвитку регіону. *Причорноморські економічні студії: наук. журн*. Одеса, 2019. Вип. 47. С. 235–240. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/47_2_2019/7.pdf (Index Copernicus). (0,58 д. а.).

38. Цимбалюк І. О. Саморозвиток регіону на засадах інклюзивності в умовах фінансової децентралізації. *Збірник наукових праць ДонДУУ*. 2019. № 4 (24). (0,65 д. а.).

39. Цимбалюк І. О. Механізм управління інклюзивним розвитком регіону в умовах фінансової децентралізації. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 6.1 (56). URL: <http://business-navigator.ks.ua/2019> (Index Copernicus). (0,75 д. а.).

40. Цимбалюк І. О. Сутнісна характеристика фінансової децентралізації та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. *Регіональна економіка*. 2019. (Index Copernicus). (0,58 д. а.).

41. Цимбалюк І. О. Сутність та складові фіскального простору інклюзивного розвитку регіонів. *Підприємництво та інновації*. 2019. URL: http://ei-journal.in.ua/index.php/journal/author_guidelines. (0,65 д. а.).

Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав:

42. Tsymbaliuk I., Pidtserkovnyi B. Региональное развитие в условиях финансовой децентрализации в Украине. *International Journal of New Economics and Social Sciences*. Warszawa: International Institute of Innovation «Science-Education-Development», 2017. Vol. 2 (6). P. 57–65. DOI: 10.5604/01.3001.0010.7623. (Index Copernicus). *Особистий внесок: проаналізовано основні показники і тенденції фінансової децентралізації в Україні розкрито її вплив на регіональний розвиток*. (0,55 д. а., особисто автора – 0,35 д. а.).

43. Цимбалюк І. О. Financial decentralization and its impact on local budget income formation: international experience [Фінансова децентралізація та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів: світовий досвід]. *International Journal of New Economics and Social Sciences*. Warszawa: International Institute of Innovation «Science-Education-Development», 2018. Vol. 2 (6). P. 57–65. DOI: 10.5604/01.3001.0010.7623. (Index Copernicus). (0,74 д. а.).

44. Tsymbaliuk I., Voichuk M., Kolomechiuk V., Uniga O. Labor market development as a prerequisite for smart city formation. *International Journal of New Economics and Social Sciences*. Warszawa: International Institute of Innovation «Science-Education-Development», 2018. Vol. 8 (2): 69-80. DOI: 10.5604/01.3001.0012.9928 URL: <https://ijoness.com/resources/html/article/details?id=186153> (Index Copernicus). *Особистий внесок: проаналізовано показники зайнятості населення та рівня безробіття*. (0,69 д. а. особисто автора 0,19 д. а.).

45. Цимбалюк І. О. Оцінка рівня фінансової децентралізації в Україні за показниками формування доходної частини місцевих бюджетів. *Knowledge, Education, Law, Management*. Fundacja Instytut Spraw Administracji Publicznej w Lublinie. 2018. № 3 (23). С. 200–209. <https://foa58r.webwavecms.com/lib/foa58r/23-jpd6dk04.pdf>. (Index Copernicus). (0,68 д. а.).

46. Yakubiv V., Sodoma R., Hrytsyna O., Pavlikha N., Shmatkovska T., Tsymbaliuk I., Marcus O., Brodska I. Development of electronic banking: a case study of Ukraine. *Entrepreneurship and Sustainability*. 2019. Is. 7(1): 219–232. URL: <https://jssidoi.org/jesi/article/365> (17) (**Scopus, Web of Science**). *Особистий внесок: визначено можливість застосування електронного банкінгу для включення населення до фінансових операцій, що є проявом фінансової інклюзії*. (0,72 д. а., особисто автора – 0,10 д. а.).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

47. Цимбалюк І. О. Податкова конкуренція як можливий чинник розвитку регіону. Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 26–27 трав. 2010 р.) / відп. ред. Л. Ліпич. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. С. 328–330. (0,17 д. а.).

48. Цимбалюк І. О. Реформування прямого оподаткування як складової податкової системи України. *Динаміка та сучасна наука 2010–2010*: матеріали 6-ї.

- наук.-практ. конф. (Софія, 7–15 лип. 2010 р.). Т. 4 / відп. ред. Милко Тодоров Петков. Софія, 2010. Т. 4. С. 39–41. (0,17 д. а.).
49. Цимбалюк І. О. Політика оподаткування доходів у сучасних умовах. *Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика*: матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 26–27 трав. 2011 р.). Луцьк: Волин. мистец. агенція «Терен», 2011. 348 с. С. 243–245. (0,13 д. а.).
50. Цимбалюк І. О. Податкова культура, як фактор дієвості податкових реформ. *Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика*: матеріали XVII Міжн. наук.-практ. конф. (Луцьк, 29–30 трав. 2012 р.). Луцьк: Вол. мист. агенція «Терен», 2012. С. 225–227. (0,09 д. а.).
51. Цимбалюк І. О. Податкова система України в умовах загострення міжнародної податкової конкуренції. *Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика*: матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 29–30 трав. 2013 р.) Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2013. С. 172–174. (0,15 д. а.).
52. Цимбалюк І. О. Податкові платежі як основа фінансової незалежності місцевого самоврядування. *Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика*: матеріали XIX Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 29–30 трав. 2014 р.) Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. С. 172–174. (0,14 д. а.).
53. Цимбалюк І. О., Остапчук І. С. Проблеми та перспективи вдосконалення податкового контролю в Україні. *Areas of scientific thought – 2014/2015: materials of the XI International scientific and practical conference*, (Sheffield, 30.12.2014 – 07.01.2015). Economic science. Sheffield: Science end education LTD, 2015. Vol. 2. 64 pp. P. 30–32. *Особистий внесок: визначено зміст податкового контролю та перспективи підвищення якості його проведення*. (0,13 д. а., особисто автора – 0,08 д. а.).
54. Цимбалюк І. О., Нінічук Ю. В. Формування податкової культури в Україні. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи*: зб. матеріалів I Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 25–26 груд. 2015 р.). Одеса: Бондаренко М. О., 2015. 520 с. С. 470–471. *Особистий внесок: визначено проблеми та перспективи підвищення рівня податкової культури в Україні*. (0,14 д. а., особисто автора – 0,07 д. а.).
55. Цимбалюк І. О., Романюк І. О. Теоретичні та практичні аспекти фіскальної децентралізації. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи*: зб. матеріалів I Міжнародної наук.-практ. конф. (Одеса, 25–26 груд. 2015 р.). Одеса: Бондаренко М. О., 2015. 520 с. С. 486–488. *Особистий внесок: розкрито особливості проведення фіскальної децентралізації в Україні*. (0,23 д. а., особисто автора – 0,13 рук. арк.).
56. Цимбалюк І. О., Новосад К. В. Місцеві податки і збори як складова дохідної частини місцевих бюджетів: *materials of the XII International scientific and practical conference, Trends of modern science* (Sheffield, 30.04.2016 – 07.05.2016). 2016. Vol. 2. Economic science. Sheffield. Science and education LTD. P. 16–18. *Особистий внесок: визначено роль місцевих податків та зборів у наповненні місцевих бюджетів*. (0,14 д. а., особисто автора – 0,08 д. а.).
57. Цимбалюк І. О., Глушук Д. Я. Податкове регулювання економічної активності суб'єктів підприємництва. *Materials of the XII International scientific and practical conference Trends of modern science* (Sheffield, 30.05 – 07.06.2016). Vol. 2.

Economic science. Sheffield. Science end education LTD 64 pp. P. 93–95. *Особистий внесок: розкрито значення податкового регулювання у стимулюванні підприємницької активності населення.* (0,15 д. а., особисто автора – 0,08 д. а.).

58. Цимбалюк І. О. Місцеві податки та збори у формуванні фінансових ресурсів територій. *Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика:* матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 29–30 трав. 2016). Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2016. С. 155–157. (0,13 д. а.).

59. Цимбалюк І. О. Податкові важелі еколого-збалансованого природокористування. *Сучасні економічні, соціальні та екологічні детермінанти активізації розвитку країни та її регіонів:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 28 – 29 квіт. 2017). Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2017. Ч. 2. 148 с. С. 55–58. (0,22 д. а.).

60. Цимбалюк І. О., Уніга О. В. Сучасні тенденції розвитку ринків праці України та країн Євросоюзу. *Інновації в управлінні соціально-економічним розвитком:* матеріали I Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., присвяченої 95-річчю Харк. нац. ун-ту міськ. госп.ім. О. М. Бекетова (Харків, 5 берез. 2018 р.). Харків, 2018 р. С. 477–480. *Особистий внесок: на основі порівняння ринків праці України та Євросоюзу визначений вплив їх розвитку на стан соціальної сфери.* (0,25 д. а., особисто автора – 0,15 д. а.).

61. Цимбалюк І. О., Уніга О. В. Підвищення ефективності розвитку ринку праці прикордонного регіону. *Стратегії та інновації: актуальні управлінські практики:* матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 28 квіт. 2018 р.). Кривий Ріг: Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського, 2018. 587 с. С. 435–437. *Особистий внесок: запропоновано шляхи підвищення ефективності розвитку ринків праці задля покращення соціальної сфери регіону.* (0,19 д. а., особисто автора – 0,10 д. а.).

62. Цимбалюк І. О., Кульчицька О. В. Податкова політика у сфері фінансування об'єднаних територіальних громад. *Актуальні питання публічного управління та адміністрування в контексті реалізації адміністративної реформи:* збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (Умань, 19 черв. 2018 р.). Умань, 2018. С. 174–176. *Особистий внесок: визначено вплив податкової політики на формування фінансових ресурсів ОТГ за умов децентралізації.* (0,15 д. а., особисто автора – 0,08 д. а.).

63. Цимбалюк І. О. Розвиток регіональних ринків праці України в умовах євроінтеграційних перспектив. *Сучасні тренди міжнародних економічних відносин & Управління проектами Європейського Союзу:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 20–22 верес. 2018 р.). Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 267 с. С. 216–219. (0,18 д. а.).

64. Цимбалюк І. О. Сучасні проблеми державного регулювання доходів населення та їх диференціації. *Сучасні кризові явища в економіці та проблеми облікового, контрольного та аналітичного забезпечення управління підприємством:* матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 22–23 черв. 2018 р.). Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2018. 96 с. С. 90–92. (0,11 д. а.).

65. Цимбалюк І. О. Особливості розвитку регіонів України в умовах децентралізації. *Становлення механізму публічного управління розвитком сільських територій як пріоритет державної політики децентралізації:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 4 груд. 2018 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2018. 542 с. С. 295–298. (0,20 д. а.).

66. Цимбалюк І. О. Оцінка процесу фінансової децентралізації в Україні та її впливу на розвиток регіонів. *Децентралізація влади, проведення реформ в Україні. Сучасний стан та проблеми підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад*: матеріали II Міжнар. наук.-метод. конф. (Рівне, 13–14 груд. 2018 р.). Рівне: НУВГП, 2018. С. 201–203. (0,28 д. а.).

67. Цимбалюк І. О. Формування об'єднаних територіальних громад: позитивні результати та проблемні питання. *Розвиток територіальних громад в умовах децентралізації: правові, економічні та соціальні аспекти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 13–14 груд. 2018 р.). Миколаїв: МНАУ, 2018. 424 с. С. 279–282. (0,14 д. а.).

68. Цимбалюк І. О. Особливості вирівнювання фінансової спроможності територій за умов децентралізації. *Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика*: матеріали XXIV Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк 22–23 трав. 2019 р.). Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2019. С. 88–91. (0,19 д. а.).

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

69. Цимбалюк І. О., Лугова М. С. Стан та перспективи активізації інвестиційної діяльності в Україні та її регіонах. *Облік, економіка, менеджмент: наукові нотатки*. Вип. 2 (18). Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2018. 158 с. С. 125-133. (РИНЦ) (0,38 д. а. особисто автора 0,19 д. а.).

70. Цимбалюк І. О., Шворах А. М., Алггадгиві М. Ю. Діалектика поняття «розвиток регіону». *Економіка та розвиток*. Луцьк: Вежа-друк, 2019. № 1 (2). С. 48–55. *Особистий внесок: розглянуто теоретичні підходи до визначення сутності поняття «розвиток регіону», сформоване авторське бачення пов'язаних дефініцій, розкрито основні типи регіонального розвитку*. (0,65 д. а., особисто автора – 0,50 д. а.).

71. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О. Управління проектами транскордонного співробітництва. Актуальні проблеми менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 25 квіт. 2018 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2018 р. С. 477–480. *Особистий внесок: визначено можливість залучення фінансових ресурсів за умов реалізації проектів транскордонного співробітництва*. (0,15 д. а., особисто автора – 0,08 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Цимбалюк І. О. Фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальностями 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка та 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», Львів, 2021.

У дисертації розкрито теоретичні основи інклюзивного розвитку регіону. Обґрунтовано сутність і складові фіскального простору інклюзивного розвитку регіону та здійснено його наукову ідентифікацію. Визначено особливості фінансової децентралізації як умови його розширення.

Розроблено методологічний базис пізнання фіскального простору інклюзивного розвитку регіону. Обґрунтовано концептуальні засади

інклюзивного розвитку регіону. Удосконалено методичні підходи до оцінки фіскального простору та його впливу на інклюзивний розвиток регіону.

Проаналізовано фіскальний простір регіону за показниками доходів місцевих бюджетів. Розкрито динаміку витрат місцевих бюджетів як детермінанти фіскального простору регіонів. Проведено діагностику параметрів податкового потенціалу регіонів. Здійснено оцінку фінансової децентралізації як умови розширення фіскального простору регіонів.

Розкрито сучасні реалії інклюзивного розвитку регіонів України. Проведено оцінку його рівня та динаміки. Визначено особливості впливу фінансової децентралізації на формування передумов інклюзивного розвитку регіонів. Здійснено моделювання залежності інклюзивного розвитку регіону від параметрів фіскального простору в умовах фінансової децентралізації.

Обґрунтовано напрями розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіону. Розкрито організаційно-економічний механізм фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації. Наведено рекомендації щодо мінімізації негативного впливу мегатрендів на розширення фіскального простору інклюзивного розвитку регіонів у стратегічній перспективі.

Ключові слова: інклюзивний розвиток регіону, фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону, фінансова децентралізація, міжбюджетні відносини, доходи місцевих бюджетів, видатки місцевих бюджетів, податковий потенціал, об'єднані територіальні громади, фінансова спроможність регіону, організаційно-економічний механізм фінансового забезпечення інклюзивного розвитку регіону, мегатренди.

SUMMARY

Tsybaliuk I. O. Fiscal space of inclusive regional development in the conditions of financial decentralization. – Manuscript.

The thesis for the scientific degree of the doctor of economic sciences on specialties 08.00.05 – Development of Productive Forces and Regional Economy and 08.00.08 – Money, Finances and Credit. – Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk. Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, Lviv, 2021.

In the thesis, the comparative analysis of theories of regional development is carried out, which gave the chance to open a scientific basis of the inclusive approach to social and economic growth and to substantiate the definition of the concept “inclusive development of the region”. The essence and components of the fiscal space of inclusive development of the region are substantiated and its scientific identification is carried out. A conceptual vision of the essence of financial decentralization is revealed, which focuses on the active participation of the population in the distribution of financial resources to meet the needs of the region and increase welfare. The place of financial decentralization among related concepts is determined and its significance for expanding the fiscal space of inclusive development of the region is substantiated.

The methodological bases of research of fiscal space of inclusive development of the region in the conditions of financial decentralization are substantiated, which

are based on the theoretical conceptualization of inclusive development of the region and its financial provision; scientific identification of the essence of fiscal space; definition of vectors of expansion of fiscal space and directions of activation of inclusive development of the region. The concept of inclusive development of the region in the conditions of financial decentralization is developed, which provides for the activation of the components of inclusive development and allows achieving an increase in the welfare of the population. The mechanism of inclusive development of the region in the conditions of financial decentralization has been improved. Methodical approaches to the assessment of fiscal space and its impact on the inclusive development of the region are proposed.

The fiscal space of the region is analysed according to the indicators of local budget revenues. The dynamics of local budget expenditures as determinants of the fiscal space of regions are revealed. Diagnosis of parameters of tax potential of regions is carried out. The process of forming the preconditions for expanding the fiscal space of inclusive development of the region was periodized, and key changes in the system of financial relations of the country and its regions were revealed, which allowed forming a systematic vision of financial decentralization processes in Ukraine. The diagnostics of decentralization as a condition for expanding the fiscal space of the regions is evaluated.

The modern realities of inclusive development of the regions of Ukraine are revealed. Its level and dynamics were assessed. Peculiarities of the influence of financial decentralization on the formation of preconditions for inclusive development of regions are determined. The dependence of inclusive development of the region on the parameters of fiscal space in the conditions of financial decentralization is modelled, as well as empirical identification of advantages and risks of decentralization, taking into account which will help eliminate the negative consequences of financial system reform to achieve inclusive development goals.

A scientific approach to substantiate the directions of expanding the fiscal space of inclusive development, which is based on the positioning of regions on the matrix of strategic priorities in accordance with the level of inclusive development of the region and the integrated indicator of fiscal space, are described. The organizational and economic mechanism of financial support of inclusive development of the region in the conditions of financial decentralization is developed that provides mutually coordinated actions of subjects of relations of the system of formation of local financial resources, concerning the effective use of potential sources of financing at the expense of the international organizations and foreign countries; internal resources of the state and the formation of own revenues and resources of the region. Recommendations for minimizing the negative impact of megatrends on the expansion of the fiscal space of inclusive development of regions in the strategic perspective are given.

Keywords: inclusive development of the region, fiscal space of inclusive development of the region, financial decentralization, inter-budgetary relations, local budget revenues, local budget expenditures, tax potential, united territorial communities, financial capacity of the region, organizational and economic mechanism of financial development of inclusive megatrends.

Підписано до друку 24.03.2021 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Обсяг 1,9 ум. друк. арк. 1,9 обл.-вид. арк.
Наклад 100 пр. Зам. 39. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).